

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

**Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту**

НАОЧНІСТЬ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ

**Випускна кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:
студентка VI курсу, 615 групи,
денної форми навчання
галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка
спеціальності 014.07 Середня освіта
(географія)
ОП «Географія»
Довбня Надія Олександрівна
Керівник: к.геогр.н., доц. Ячнюк М.О.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №6

Від «07» грудня 2021 р.

зав.кафедри _____ доц. Вацеба В.Я.

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1.	Аналіз психолого-педагогічної літератури	6
	1.1. Методи наочного навчання, як важливий компонент процесу навчання	6
	1.2. Класифікація методів наочного навчання	9
	1.2. Особливості застосування методів наочного навчання на уроках географії	17
РОЗДІЛ 2.	Організація експериментального дослідження	42
	2.1. Етапи проведення дослідження та їх форми	42
	2.2. Оцінка проведення експериментального дослідження	51
РОЗДІЛ 3.	Представлення результатів експериментального дослідження	56
	3.1. Визначення рівня навченості учнів	56
	3.2. Ефективність наочних методів навчання на уроках географії	61
ВИСНОВКИ		64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		67

Вступ

Актуальність теми дослідження. Навчально-виховна ефективність застосування сучасних методів наочного навчання географії суттєво залежить від того, в якому ступені досягнення наукової думки реалізуються в практику. Проблема методів наочного навчання виникла як додаток проблеми вільного часу та дозвілля людей. Початок же розробки загальної теорії слід віднести до праць Ф. Шіллера та Г. Спенсера. Значний внесок у цю теорію внесли Гросс, Піаже, Валлон і ін. У вітчизняній педагогіці і психології теорію засобів навчання досліджували К. Д. Ушинський, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, О.С. Газман, І.П. Підкасистий.

Вміле, методично правильне використання наочних методів навчання неможливо без знання педагогічних основ сприйняття і діяльності учнів та вчителів.

Питання теорії та практики методів наочного навчання географії входять у коло проблем, які розглядаються методикою цього предмета.

Шкільна географія вимагає у застосуванні великої кількості різноманітних методів наочного навчання. Обумовлено, перш за все, це особливостями самого навчального предмета, специфікою географічних знань та умінь.

Вивчаючи географію, учні знайомляться з природою, населенням та господарством своєї і інших країн, проникають в товщу земної кори й атмосфери, сягають таємниці далекого минулого нашої планети, виконують різні види практичних робіт у класі та на місцевості і т. д.

Все це вимагає систематичного залучення різних методів наочного навчання - карт, таблиць, приладів, інструментів, картин, колекційних матеріалів, і т. д.

Говорячи про роль методів наочного навчання географії, Н. Н. Баранський писав: «Географія без застосування цих засобів і географія із застосуванням їх -

це дві абсолютно різні речі; наскільки перша для шкільного віку нудна і важка, настільки ж друга цікава і захоплююча » [1].

Звичайно, кожному вчителю добре відомо, як швидко втомлюються та стають неуважними й навіть апатичними діти, вимушені займатися навчанням «на необладнаних уроках», і як змінюються вони при демонстрації навчальних фільмів, аналізі змісту картини або роботі з приладами на географічному майданчику. Багатьма дослідженнями доведено, що систематична робота з наочними методами навчання це важлива умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Це пояснюється тим, що наочний метод навчання виконують ряд важливих функцій, що спрямовані на стимулювання та активізацію пізнавальної діяльності, на розвиток інтересу та мислення, інших якостей особистості учнів.

В зв'язку з удосконаленням змісту географічної освіти школярів і посиленням вимог до виховної роботи зростає роль і значення засобів навчання географії. На сьогоднішній день методи наочного навчання застосовуються практично на будь-якому уроці географії. В зв'язку з цим кожен вчитель географії повинен:

- знати основи теорії ефективного використання методів наочного навчання;
- свідомо та вміло застосовувати теоретичні знання в підборі, виготовленні і використанні засобів навчання;
- враховувати особливості роботи з різними засобами навчання географії у залежності від дидактичних цілей та змісту навчального матеріалу, віку та підготовленості учнів та інших факторів;
- творчо використовувати досвід роботи по застосуванню методів наочного навчання, у тому числі комп'ютерної техніки.

Знання методів наочного навчання географії та методики їх використання дозволяє вчителю географії глибоко та всебічно вивчити наявний фонд засобів навчання.

Об'єктом даного дослідження є сучасні наочні методи навчання географії.

Предметом дослідження є сучасні освітні технології як аспект ефективного використання сучасних наочних методів в діяльності вчителя.

Мета нашої роботи - вивчити та надати учням теоретичні знання в області методів наочного навчання, надати їм допомогу у створенні та використанні навчально-матеріальної бази шкільної географії.

Завдання:

1. Дослідити психолого-педагогічні джерела з проблеми використання методів наочного навчання, дати загальну класифікацію та характеристику методів наочного навчання, що застосовуються на уроках географії.
2. Провести уроки з застосуванням інноваційних технологічних прийомів у процесі навчання.
3. Визначити % якості знань учнів експериментальних класів при використанні нових технологічних прийомів.

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури з 57 найменувань. Робота виконана на 65 сторінках машинописного тексту, ілюстрованого 7 таблицями, 5 рисунками, 5 діаграмами та 2 графіками.

Розділ I. Аналіз психолого-педагогічної літератури

1.1. Методи наочного навчання, як важливий компонент процесу навчання

До складу будь-якої педагогічної системи входять такі компоненти: педагог, учень, зміст освіти, форми організації педагогічного процесу, методи педагогічного процесу (методи навчання та методи виховання), засоби педагогічного процесу, мета та результат. Найбільшими складовими педагогічного процесу є взаємопов'язані між собою навчання й виховання.

Вони, в свою чергу, поділяються на інші, більш дрібні складові. Процес навчання - на викладання та навчання і т.д. Навчання та виховання можуть розглядатися як підсистеми функціонуючої педагогічної системи. В них загальні функції (освітня, виховна, розвиваюча), але з освітньої домінантою - в першому випадку, і з виховної - у другому. Процес навчання є функціонуючою дидактичною системою. У ній задіяні всі компоненти педагогічної системи.

Кожен з них може бути предметом розгляду, у нашому випадку це метод наочного навчання. Всі компоненти у цілісному педагогічному процесі взаємопов'язані один з одним. Їх ефективність, як порізно, так і в системі, підвищується, якщо процес організовується на основі будь-якої теорії або концепції. Ми опираємося на концепції навчання, як функціональна дидактична система, яка являє собою систему організації навчальної діяльності учнів. Для того щоб бути задіяними в функціонуючій дидактичній системі засоби навчання повинні бути, перш за все, взаємопов'язані з компонентами дидактичного базису, тобто з педагогом і його діяльністю, з учням і його діяльністю, з змістом освіти.

Це реалізується через залучення компонентів педагогічної комунікації (педагогічної надбудови), до яких, крім засобів навчання, належать форми організації навчання, методи навчання та виховання. Спрямованість функціонування дидактичної системи задається метою та коригується результатом, що дозволяє назвати їх системоорієнтованими компонентами [13].

Концептуальний підхід поширюється на весь процес навчання, в тому числі й на кожну його складову. Засоби навчання взаємопов'язані з усіма компонентами дидактичної системи (відповідно до рисунку 1).

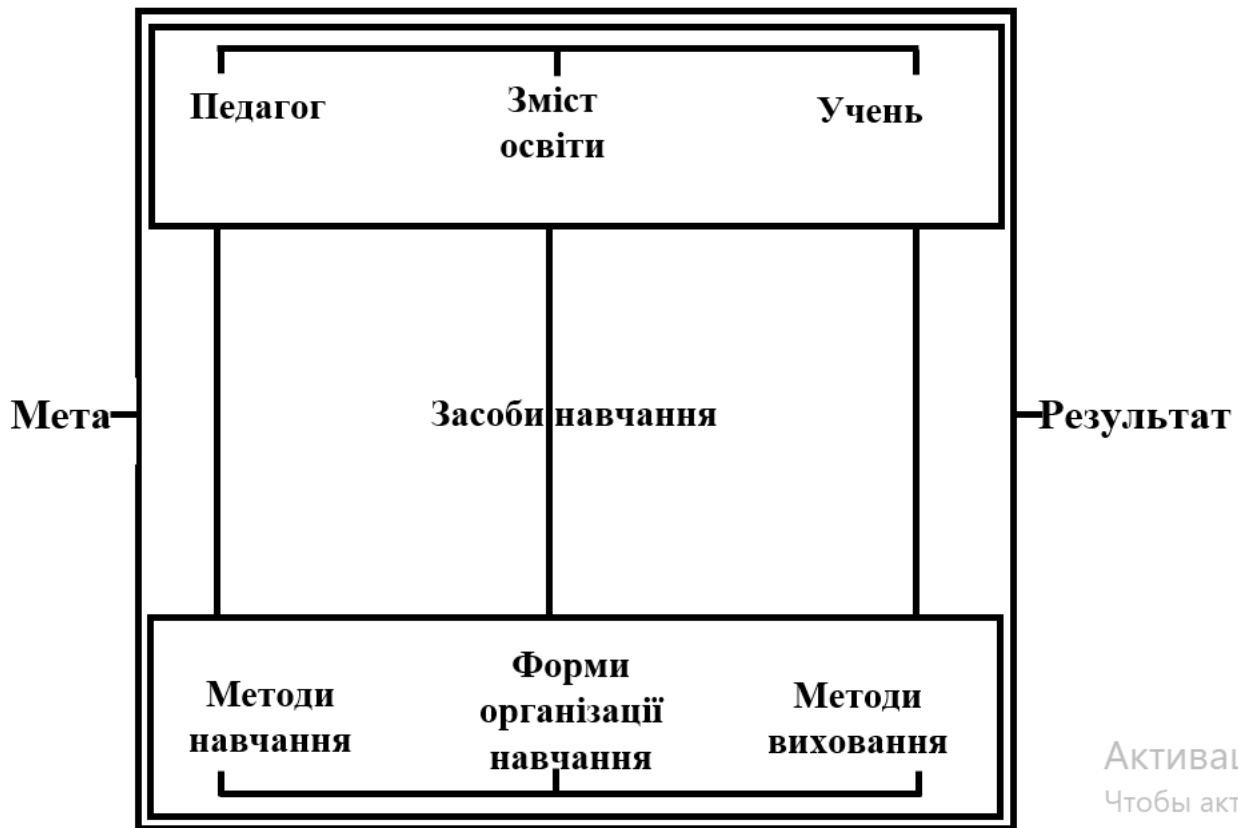

Рис. 1. Компоненти дидактичної системи

З педагогічної точки зору взаємозв'язок засобів навчання з іншими компонентами відрізняється наступними особливостями:

а) для педагога засіб навчання – це інструмент педагогічної праці, що дозволяє підсилити реалізацію його функцій;

б) для учнів засіб навчання – це засіб пізнання і один із засобів реалізації навчальних функцій;

в) до змісту освіти засіб навчання – це спосіб передачі змісту та організація його засвоєння;

г) по відношенню до методів навчально-виховного процесу та форм організації навчання засіб навчання – це спосіб їх різноманітності та

вдосконалення, один з варіантів розробки й застосування нових поєднань компонентів педагогічної комунікації;

д) до засобу навчання мета відіграє загальну орієнтаційну роль при їх створенні та застосуванні, при цьому засоби навчання повинні взаємосприяти досягненню результату, що, в свою чергу, може визначатися з їх допомогою.

За поглядами деяких науковців, педагогічний процес реально існує, як науково обгрунтована, розвиваюча і удосконалююча система, яка спирається на закони виховання, творчість педагогів динаміку вікової зміни учнів. Структура педагогічного процесу утворюється з органічно пов'язаних елементів:

- системоутворюючою ланкою педагогічного процесу є цілеспрямована педагогічна діяльність, її носій педагог, який визначає цілі.
- повноправний елемент педагогічного процесу це дитина.

Мінливим елементом педагогічного процесу є його зміст. Зміст педагогічного процесу ретельно підбирається, піддається педагогічному аналізу; узагальнюється, оцінюється з позиції світогляду, структурується, наводиться відповідно до вікових можливостей учнів. У зміст педагогічного процесу входять основи людського досвіду у галузі суспільних відносин, ідеології, виробництва, праці, культури, науки. Поняття основ людського досвіду є для педагогіки одним з основних та визначальних. Саме воно розкривається через поняття; основи наук, суспільні відносини, культура, технологія виробництва, праця, фізична культура. Завдяки вмісту ідеологічного процесу у дітей здійснюється соціалізація, формується ставлення до світу, світогляд, формуються основні мотиви, стимули та форми поведінки.

Зміст педагогічного процесу формує духовні потреби й цінні орієнтації дитини, озброює його знаннями, способами пізнання та перетворення світу розкриває йому шляхи та форми задоволення матеріальних й духовних потреб [1].

Другим постійно змінюваним структурним компонентом педагогічного процесу є його організаційно-управлінський комплекс (засоби навчання, форми,

методи). Педагогічний процес будується як доцільна, керована система відносин, взаємодій дорослих та дітей, передачі та засвоєння знань, умінь і навичок.

Ця система здатна функціонувати за умови регулярного обміну інформацією. Управлінська система педагогічного процесу органічно пов'язана з усіма його складовими. Вона включає в себе організаційні форми, засоби навчання, методи навчання і виховання, способи та прийоми педагогічної діагностики, здійснення зворотного зв'язку, критерії ефективної педагогічної взаємодії та впливу.

Слідуючим елементом педагогічного процесу є педагогічна діагностика. Педагогічні способи та прийоми діагностики отримання зворотної інформації, використовуються в цілях вивчення ефективності педагогічного процесу, вихованості та навченості дітей, підготовленості до роботи самого педагога. До способів і методів діагностики відносяться: перевірка знань, умінь, навичок; результати трудової, громадської діяльності дітей, плоди самостійної роботи.

Четвертий елемент це критерії ефективності педагогічного процесу, встановленої педагогікою і психологією. До їх складу входять оцінки знань, умінь, навичок, експертні оцінки і характеристики, щеплених дітям переконань, рис характеру, властивостей особистості. Найбільш чітким та певним показником ефективності педагогічного процесу є повсякденна поведінка учнів, їх практичні дії, вчинки, ставлення до праці, навчання, людей, суспільства, , один до одного.

П'ятий структурний елемент педагогічного процесу це організація взаємодії з громадським і природним середовищем.

Громадське життя є найважливішим фактором виховання. Педагогічний процес, відокремлюючись у спеціальну цілеспрямовану систему, не ізолюється від життя. Його мета полягає у організації ставлення до неї вихованців, у прагненні до поширення своїх впливів, педагогізація громадського життєвого середовища. Педагогічно організованим середовищем вважається узгоджена з педагогічними цілями діяльність сім'ї, громадських організацій, неформальних об'єднань, трудового колективу [30].

1.2. Класифікація методів наочного навчання

Методи наочного навчання - це ідеальні чи матеріальні об'єкти, які використовуються для освоєння знань, формування досвіду, пізнавальної та практичної діяльності. Ідеальні методи наочного навчання - це засвоєні раніше знання і вміння, які використовують вчителі та учні для засвоєння нових знань. Метод наочного навчання - це фізичні об'єкти, що використовують вчитель та учень для детального навчання.

Підкасистий П.І., спираючись на дослідження Л.С Виготського, Т.А Ільїну, Т.В. Габай класифікує об'єкти, що виконують функцію засобів навчання.

Функція засобів навчання розглядається за різними підставами: за їх властивостями, суб'єктам діяльності, впливу на якість знань і на розвиток різних здібностей, їх ефективності в навчальному процесі (у плані зменшення кількості помилок при вирішенні задач).

За суб'єктом діяльності методів наочного навчання можна умовно розділити на засоби викладання і засоби навчання. Засобами викладання користується в основному вчитель для пояснення та закріплення навчального матеріалу, а засобами навчання - учні для його засвоєння. У той же час частина засобів навчання може бути й тим і іншим, в залежності від етапу навчання, засоби викладання мають істотне значення для реалізації інформаційної та керуючої функцій вчителя. Вони допомагають порушити і підтримувати пізнавальні інтереси учнів, покращують наочність навчального матеріалу, роблять його більш доступним, забезпечують точнішу інформацію про досліджувані явища, інтенсифікують самостійну роботу та дозволяють вести її в індивідуальному темпі [35]. Їх можна поділити на засоби пояснення нового матеріалу, засоби закріплення і засоби контролю.

Інтенсивність розумового розвитку залежить саме від того, чи даються методи наочного навчання у готовому вигляді або конструюються школярами на уроці спільно з вчителем.

Виготовлення засобів дає великий розвиваючий ефект та більш високу якість знань учнів, аніж їх ординарне використання за зразком який дав викладач. Це пояснюється тим, що розробка нових засобів навчання, як і вдосконалення основних, передбачає зміну пізнавальних знань та інструкцій, використання нових видів тренувальних вправ. Не кількість завдань, а їх різноманітність складають одну з дидактичних основ підвищення якості знань школярів, розширення їх кругозору та здібностей.

Розділяють наочні методи навчання матеріальні та ідеальні.

Наочні посібники зазвичай класифікуються на три групи:

1. Об'ємні посібники (моделі, колекції, прилади, апарати і т.п.)
2. Друковані посібники (підручники, картини, графіки, таблиці і т. п.)
3. Проекційний матеріал (слайди, кінофільми, відеофільми, тощо).

Друковані видання широко використовуються в практиці навчання.

Вони дешевші, простіші у виготовленні, друкуються у друкарні або виконуються учителем спільно з учнями.

Їх слід застосовувати як додатковий засіб поряд з натуральними предметами та їх моделями.

Матеріальні засоби, необхідні для засвоєння всієї навчальної дисципліни, складають систему, похідну від системи навчального предмета. Система методів наочного навчання будується згідно з такими принципами:

- Обладнання повинно повністю задовольняти педагогічним вимогам, що пред'являються до інших елементів навчального процесу: наочно відтворювати істотне в явищі, бути таким, що легко сприймається як і доступним для огляду, мати естетичний вигляд та т.п.
- Кількість і типи засобів навчання повинні повністю забезпечувати матеріальні потреби навчальної програми в системі, але без надмірностей.
- Засоби навчання повинні відповідати реальним умовам роботи та потребам місцевого населення.

Кожна дія відбувається за допомогою якого-небудь засобу. Розумові дії відбуваються за допомогою ідеальних засобів, які входять до складу компонентів

мислення поряд з образом кінцевого продукту (метою), умовою завдання (діяльності) й технологією роботи (операційним складом мислення). В процесі пояснення нового матеріалу учитель висловлює ці засоби наочно (графічно, символічно і т.п.), або вербалізує їх (словесно). Вербальні вираження засобів, завжди починаються з дієслова (зобразити, намалювати і т. п.). Послідовність використовуваних методів наочного навчання (іноді званий план рішення задачі).

Л.С. Виготський наводить такі засоби навчання, як: мова, лист, схеми, умовні позначення, креслення, твори мистецтва та інші. Загалом ідеальний засіб - це знаряддя освоєння культурної спадщини, нових культурних цінностей. Засвоєна інформація, яка стала знанням, є також й «початковим арсеналом» засобів навчання. З неї учень «черпає» способи міркування, докази, розрахунку, запам'ятовування і розуміння. Навчання є комунікацію, в ході якої відбувається обмін інформацією між учасниками навчального процесу, що протікає у вигляді процесу спілкування, дискусії, бесіди, повідомлення, лекцій, доповіді, і т.д.

Мова як засіб навчання багатоаспектна: вона відображає рівень розумового розвитку говорить, опосередковує процеси сприйняття, впливає та управляє, забезпечує пізнання й спілкування, виражає відношення та позицію особистості до інформації та слухачам.

В процесі оволодіння лінгвістичними засобами мова учителя є зразком для дітей, вона не тільки засіб викладу навчальної інформації, а й засіб управління увагою, засіб освіти уявлень і понять. Удосконалення змісту освіти закономірно вимагає вдосконалення форм, методів та прийомів, методів наочного навчання. Створення методів наочного навчання знаходиться у тісному зв'язку з розвитком техніки, рівнем педагогічної та психологічної думки, передовим педагогічним досвідом.

Поряд з центральною ланкою системи методів наочного навчання (підручники, навчальні посібники і т.д.), велика увага в даний час приділяється вдосконаленню наочних посібників [42].

Умовно всі засоби навчання можна розділити на наступні групи (відповідно до рисунка 2):

- підручники і навчальні посібники;
- засоби наочності;
- засоби для здійснення практичних завдань;
- технічні засоби навчання;
- допоміжні засоби навчального процесу.

Рис. 2. Види засобів навчання

Склад кожної групи цих засобів залежить від розвитку науки, в тому числі педагогічної практики.

Група засобів "Підручники і навчальні посібники" охоплює як літературу для викладачів, так і літературу для школярів. Сюди відносяться: підручники з кожної дисципліни, наукова література за фахом, дидактичні та методичні

посібники для викладачів, збірники завдань і вправ, керівництва по виконанню самостійних робіт, контрольні роботи, навчальні програми, зошити на друкованій основі, словники, довідники і т.д.

В даний час розроблені принципи відбору матеріалу для підручників та теоретичні основи структурування їх змісту. Різні навчальні посібники на друкованій основі покликані допомогти педагогу і учням в передачі і засвоєнні окремих питань, у науковій організації праці, в отриманні додаткової інформації і т.д.

Засоби наочності, що застосовуються в навчанні, різноманітні.

Наочність, яка заснована на використанні реальної дійсності, може бути названа предметно-реальною. Наочність, заснована на використанні наочних засобів навчання, створених людиною, об'єднує в собі предметно-образну наочність і знакову наочність. Наочність, заснована на використанні уявлень суб'єкта, який пізнає, може бути пов'язана з будь-яким з названих видів наочності.

Наочність, заснована на використанні наочних засобів навчання, створених людиною, об'єднує предметно-образну і знакову наочність. Відповідно наочні навчальні посібники можуть бути предметно-образними та знаковими (відповідно до рис 3).

Рис 3. Види наочних навчальних посібників

Предметно-образні посібники містять дві групи наочних навчальних посібників - натуральні і об'ємно-образні.

Натурально наочні посібники являють собою натуральні об'єкти й справжні предмети, спеціально оброблені з метою використання їх в навчальному процесі.

Таким прикладом можуть служити, гербарії, колекції, чучела, препарати, скелети, муляжі і т.д.

Об'ємно-образні наочні посібники являють собою такі, які передають досліджувані об'єкти не в натуральному їх вигляді, а у формі об'ємного образу, будучи тривимірним зображенням об'єкта. До об'ємно-образних посібників належать: моделі, макети, муляжі тощо

Знакові посібники об'єднують образно-знакові та умовно-знакові допомоги.

Образно-знакові посібники являють собою такі посібники, в яких досліджувані об'єкти передаються у формі образних двомірних зображень за допомогою різних знаків чи знакових систем.

Образно-знаковим посібників належать: аплікації, фотографії, слайди, кінофільми, презентації, картини, малюнки, портрети, і т.п.

Умовно-знакові посібники являють собою такі посібники, які передають досліджувані об'єкти за допомогою знака у абстрагованій формі. До умовно-знакових посібників належать: карти, схеми, креслення, формули, рівняння і т.п.

Засоби здійснення практичних дій включають прилади та пристосування для навчальних експериментів, навчально-лабораторне обладнання, устаткування майстерень, кабінетів, спортивних залів і т.д. Головне призначення цієї групи засобів - сприяти формуванню умінь і навичок практичного характеру [39]. Серед них можуть бути як засоби, спеціально створені для процесу навчання, так і будь-які наочні методи навколишньої дійсності, які не створюються спеціально для навчального процесу, але використовуються в ньому із зазначеною метою. Формування досвіду здійснення діяльності, як складової частини змісту освіти, в значній мірі залежить від різноманіття цієї групи засобів навчання.

Технічні методи наочного навчання дозволяють реалізувати одну або кілька дидактичних функцій за допомогою певних спеціальних технічних пристроїв. Різноманітність технічних методів наочного навчання приводить до розробки різних класифікацій. Технічні засоби навчання діляться на такі групи:

1. Технічні засоби інформації
2. Процедури контролю
3. Інформаційно-контролюючі
4. Тренажерні технічні засоби
5. Навчальні комплекси на базі проекторів (ЕОМ)

Допоміжні методи наочного навчального процесу - такі засоби, які є необхідною складовою частиною оснащення навчального процесу, але дидактичних функцій не виконують. Сюди відносяться: дошку, крейду, папір, навчальне приладдя, проектори тощо.

Наведена класифікація засобів навчання узгоджується з класифікацією методів навчання. За джерелами знань (наочні, словесні, практичні методи

навчання). Такий взаємозв'язок уважно проаналізовано, і встановлено вплив засобів навчання на вдосконалення методів наочного навчання та методів навчання - на розкриття можливостей засобів навчання. Незважаючи на широку сферу застосування та різноманітність функцій, що виконують методи наочного навчання, вони не можуть замінити вчителя. Викладач завжди буде центральною фігурою педагогічного процесу. Методи наочного навчання не замінюють, а розширюють його можливості. Вони - один із засобів навчання, педагогічний інструмент в руках викладача, яким він повинен вміти користуватися, спираючись на вихідні положення, що лежать в основі їх застосування. Вмотивованість використання методів наочного навчання. Застосування методів наочного навчання повинно бути методично обгрунтовано. Доцільним, досить мотивованим використанням будь-якого засобу навчання, вважається той випадок, коли не може бути досягнута рівна педагогічна ефективність за допомогою інших, більш доступних, засобів навчання.

Цілеспрямованість та функціональна визначеність застосування методів наочного навчання. В кожному конкретному випадку повинна бути визначена мета застосування.

Такою метою застосування методів наочного навчання може бути як загального характеру (психолого-педагогічна або інформаційно-пізнавальна), так і дидактична.

Функціональна визначеність вимагає чіткого виявлення функцій, що можуть виконувати засоби навчання в тому чи іншому випадку.

Використання методів наочного навчання - органічна складова частина навчального процесу.

Метод наочного навчання повинні органічно вписуватися у систему побудови навчального заняття.

Тому необхідно врахувати цей вплив на його структуру, методику викладу навчального матеріалу і т.д. Слід чітко визначити їхнє місце на занятті, продумати можливість органічного включення у діяльність і викладача, й школярів.

Системність застосування методів наочного навчання.

Епізодичне використання методів наочного навчання, частіше, не дає потрібного результату. Тому слід розробити систему їх застосування.

Ця система має дві сторони: організаційно-педагогічну та методичну.

Організаційно-педагогічна сторона припускає проведення аналізу всіх тем за певним курсом і розподіл методів наочного навчання, за темами, тобто створення системи включення засобів навчання як складового елемента при дослідженні матеріалу [34].

Методична сторона полягає у розробці й створенні певної методичної системи застосування методів наочного навчання, що може бути індивідуальною, проте обов'язково повинна базуватися на загальних принципах застосування засобів навчання. Більш доцільним буде включення їх у систему навчання, побудовану у певній дидактичній концепції.

1.3. Особливості застосування методів наочного навчання на уроках географії

За твердженням Е.С. Полата: «методика викладання будь-якого предмета, передбачає використання в навчально-виховному процесі різноманітних методів наочного навчання. Застосування специфічних видів наочного навчання дає можливість познайомити дітей з сутністю та методами досліджуваної науки».

Оскільки кожному з видів наочного навчання притаманні свої певні особливості, дидактичні функції, то одне джерело навчання не завжди може дати повну інформацію по досліджуваному об'єкті, розкрити весь зміст досліджуваного матеріалу, тому засоби навчання на уроці слід використовувати комплексно.

Методи наочного навчання є одним з основних факторів, які впливають на процес навчання та виховання. Крім наочності змісту навчання увагу заслуговує і їх роль в розвиток уяви учнів, мисленні, у формуванні умінь, закріпленні знань і їх практичне використання. У комплексному застосуванні методів наочного

навчання провідну роль відіграє один із засобів: інші це його доповненням. Застосування безлічі методів наочного навчання вимагає від учителя серйозної підготовки плану (розробки) кожного уроку. Для цього потрібні знання про принципи застосування методів наочного навчання та функціях, які вони повинні виконувати. Сучасна педагогіка бачить сенс в методиці наочного навчання не тільки в ілюструванні викладу, але, перш за все, вважає їх самостійним джерелом знання, які надають глибокий вплив на особистість учня [8]. Шкільна географія опирається на велику кількість різноманітних методів наочного навчання. Обумовлено це, перш за все особливостями самого навчального предмета, специфікою географічних знань та умінь. Досліджуючи географію, учні знайомляться з природою, населенням та господарством багатьох країн. Проникають у товщу земної кори та атмосферу, розкривають таємниці далекого минулого нашої Землі, виконують різноманітні види практичних робіт у класі та на місцевості і т. д. Це все вимагає систематичного залучення різних методів наочного навчання - картин, колекційних матеріалів, карт, таблиць, презентацій, приладів та інструментів і т. п. Говорячи про роль методів наочного навчання географії, Н. Н. Баранський писав: «Географія без застосування цих засобів і географія із застосуванням них - це дві абсолютно різні речі; наскільки перша для шкільного віку нудна і важка, настільки ж друга цікава та захоплююча».

Багатьма дослідженнями доведено, що систематична робота з використанням саме наочного методу навчання є важливою умовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Це пояснюється тим, що засоби навчання виконують ряд важливих функцій, спрямованих на стимулювання та активізацію пізнавальної діяльності, на розвиток інтересу та мислення, інших якостей особистості дітей

Класифікація методів наочного навчання на уроках географії.

В методиці географії неодноразово робили спроби класифікації методів наочного навчання. Проте більша частина цих класифікацій чи спиралася на зовнішні ознаки, чи здійснювалася за формальними підставами. Так, за зовнішніми ознаками методи наочного навчання поділялися на площинні,

світлові, об'ємні, натуральні і т.д. Досить помітно, що класифікації, у основі яких лежать зовнішні ознаки, переважно носять формальний характер. Так вони не враховують суті методів наочного навчання, особливостей їх змісту та дидактичні можливості, не служать орієнтиром в оснащенні процесу навчального пізнання навчання.

Мабуть, вперше спробу класифікації методів наочного навчання географії з урахуванням саме їх внутрішніх властивостей, зробив А. П. Григор'єв. Він виділяє такі групи методів наочного навчання:

- 1) інформація, яка розповідає про географічні явища;
- 2) ті, що їх показують.

До першої групи А. П. Григор'єв відніс підручники та навчальні книги, глобуси, карти, таблиці, схеми, креслення, картограми, до другої - натуральні і образні засоби навчання [9]. Класифікація А. П. Григор'єва не суперечить методологічним основам класифікації об'єктів, однак вона являється занадто загальною, в результаті чого методичне значення її невелика.

Не в повній мірі враховує класифікація А. П. Григор'єва і сутність методів наочного навчання. До прикладу, карти або картини і показують об'єкти і розповідають про них. Не визначено в цій класифікації і місце комплексних засобів навчання, таких, як підручники чи стінні таблиці.

Великий внесок у розробку класифікації методів наочного навчання географії внесла В. А. Коринська. Аналізуючи дидактичні функції методів наочного навчання. Вона виділяє чотири їх групи. До першої групи віднесені підручники та навчальні книги; другу групу утворюють наочні засоби навчання; до третьої- прилади; до четвертої - допоміжне обладнання. Класифікація В. А. Коринської розроблена з урахуванням внутрішніх властивостей засобів навчання та має виражену дидактичну спрямованість. Це, безумовно, зіграло позитивну роль у вдосконаленні засобів навчання географії та методики їх використання.

Однак у зв'язку із подальшим розвитком теорії та практики методів наочного навчання класифікація В. А. Коринської в якійсь мірі застаріла і втратила своє значення.

Нижче наводиться класифікація, побудована із урахуванням психологічних особливостей сприйняття школярами знань з різних джерел та їх операційної діяльності - з одного боку, а з іншого - утримання і дидактичних функцій методів наочного навчання географії.

Відповідно до цієї класифікації вищою систематизаційною одиницею є тип, який об'єднує всі засоби навчання географії. Ознакою, яка дозволяє визначити приналежність предмета до даного типу, і є наявність в ньому навчальних і виховних властивостей. Залежно від призначення такі предмети поділяються на два класи:

- 1) засоби, що застосовуються в якості джерела знань;
- 2) засоби, що забезпечують операційну діяльність учнів.

Предметам, які входять в кожен з цих класів, притаманні ознаки подібності: якщо перші служать засобами наочності, то другі необхідні для отримання знань з навколишнього середовища, в тому числі з засобів наочності, для різного роду вимірювальних робіт.

Найбільш численна за складом, різноманітна за змістом і формою утворює перша група (клас) засобів, тому виявлення тут класифікаційних відмінностей представляє найбільшу складність. З точки зору засвоєння закладеної в них навчальної інформації не має значення, це штучний засіб або природний предмет, світлова картина чи фотографія, площинне зображення чи модель на екрані дисплея.

Сприйняття учнів, їх розумова діяльність у величезній мірі залежать від того, який вид джерел знань представлений їм для праці. Процес мислення протікає не однаково при роботі із картиною, картою, схемою чи об'ємною моделлю. На нього впливають глибина і ступінь ізоморфізму засоби навчання з реальним об'єктом або явищем, рівень генералізації, виразність, характер знакової інформації та т.д. Тому на другому рівні (рівень підкласу) в якості підстави для угруповання доцільно використовувати спосіб зображення або відображення реальних об'єктів та явищ в засобах навчання. Це положення не суперечить і характеру підлягає засвоєнню географічного матеріалу.

Так використання методів наочного навчання, виділені на рівні підкласу, безпосередньо пов'язані із мисленням учнів:

1. Натуральні об'єкти служать утворенню безпосередніх уявлень про досліджувані об'єкти та явища, їх зв'язках, властивостях і відносинах.

2. Наочні методи навчання, які відтворюють натуральні географічні об'єкти та явища служать формуванню про них конкретних уявлень.

3. Наочні методи навчання, у яких географічні явища та об'єкти описані символами, служать розвитку уяви. Вони розкривають сутність та структуру об'єктів та явищ, особливості їх просторового розміщення. Роль цих коштів виключно велика у формуванні теоретичних знань [14].

Найважливіші вимоги, які пред'являються до методики наочного навчання - це відповідність їх цілям та завданням виховання, змісту освіти, ефективним методам навчання, його організаційних форм, наочності. Необхідно, щоб методи наочного навчання відповідали змісту навчальної програми, відбивали сутність досліджуваних явищ, відповідали сучасним науковим уявленням. Цієї вимоги особливо важливо дотримуватися при виготовленні засобів, які ілюструють теоретичні основи навчання географії в школі [14].

Усе різноманіття вимог, які пред'являються до методики наочного навчання, поділяється на такі групи:

- 1) науково-педагогічні;
- 2) освітні;
- 3) гігієнічні і техніки безпеки;
- 4) технічні, технологічні та економічні;
- 5) специфічні, обумовлені змістом предмета.

Знання загальних та специфічних вимог має триєдине значення: по-перше, воно необхідне для моделювання та конструювання засобів, впроваджуються у виробництво; по-друге, дозволяє обґрунтовано і свідомо відбирати засоби навчання для комплектування навчально-матеріальної бази кабінету географії; по-третє, необхідно при виготовленні саморобних засобів навчання.

Окрім того, облік безлічі вимог дозволяє передбачити випуск для шкіл кінофільму, презентацій для проектора, графопроектора. Логічне зіставлення цих методів дозволяє таких коштів, що будуть оптимальними для розв'язання навчального завдання. До прикладу, при вивченні будови земної кулі у початковому курсі фізичної географії можна використовувати фільм «Будова земної кулі», демонстраційну модель, кадр віддати перевагу останньому, так як навчальні можливості транспаранта не нижча, а вища, ніж у інших, вартість фільму нижче, аніж таблиці, зберігати його зручніше, аніж модель, демонстрація не вимагає затемнення в класі та т. д. По відношенню до різних видів засобів навчання загальні і специфічні вимоги носять виборчий характер. Наприклад, навчальним книгам притаманні високий рівень ідейності, систематичності, доступності в викладі матеріалу і т.д.; фотозображення - ізоморфність; картинам - наочність та т. д. Тому, проектуючи розробку чи оцінюючи методику наочного навчання із точки зору відповідності вимогам, необхідно враховувати також їх специфіку.

Розглянемо вимоги, які пред'являються до різних видів наочного навчання при вивченні географії.

Об'єктами екскурсійного вивчення у шкільній географії служать річка та її долина, вододіл, сезонні відмінності природних явищ і природно-територіальні комплекси, а також місцеве промислове або сільськогосподарське підприємство.

З огляду на всі ці об'єкти, відображаючи місцеві умови, істотно різняться між собою, визначити єдині для них вимоги майже неможливо. До прикладу, долини річок, розташованих в різних районах, відрізняються віком, кількістю терас, крутизною схилів.

Так само йде справа з господарськими екскурсійними об'єктами. Тому, підбираючи об'єкт для екскурсійного вивчення, слід передбачити наявність у ньому основних елементів, типовість їх властивостей та ознак схилів різної крутизни, експозиції та зволоженості, заплави, надзаплавних терас й корінних берегів, оголення гірських порід, вираженість зональних особливостей і т. п.

Господарське підприємство, як об'єкт екскурсійного вивчення, має мати ряд взаємозв'язаних виробництв.

Так, якщо це тваринницька ферма, дітей необхідно познайомити з вигоном для худоби та ділянкою стійлового утримання, кормозаготівлею і роздачею кормів, доїнням.

Об'єкт екскурсії має бути попередньо вивчений вчителем, виявлені його особливості та нанесений маршрут проходження й час знаходження на об'єкті, продумана навчальна і виховна значимість.

З метою підвищення педагогічної ефективності навчальних екскурсій бажано виділення навчальних полігонів з стандартним (для даної місцевості) набором об'єктів, явищ та процесів, призначених для спостереження.

Наприклад, наведемо ділянку місцевості, розташований в долині річки Блакитна (відповідно до рисунка 4).

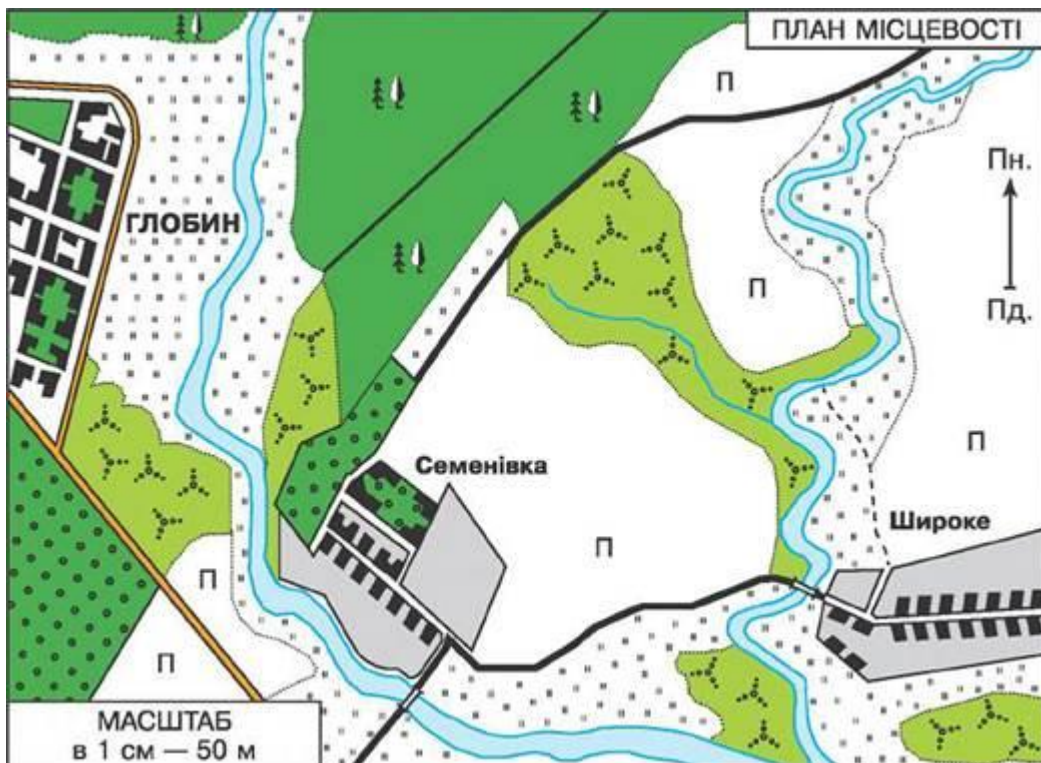

Рис. 4. Схематичний план ділянки місцевості, використовуваного в якості навчального полігону на екскурсіях

Тут на невеликій ділянці в 1,5 км.кв. знаходяться такі об'єкти спостереження річкова долина асиметричної форми, що має зрозумію, дві

надзаплавні тераси, корінні береги, крутизна схилів коливається від 5 до 90°, схили різної експозиції, ділянка луки, змішаного і хвойного лісу і т.д.

Дана місцевість дозволяє проводити весь комплекс спостережень в природі, передбачених програмою з фізичної географії.

Вимоги до природних об'єктів та предметів господарської діяльності, які вивчаються в класі.

Колекція мінералів та гірських порід. В навчанні географії доцільно використовувати колекцію, складену за генетичною ознакою.

Зразки колекції повинні мати хорошу форму збереження та легко помітні ознаки. По відношенню до гірських порід це структура та текстура, до мінералів - колір, форма кристалів, розщеплення і т.д.

У міру необхідності з основної колекції відбирають потрібні екземпляри.

У кабінеті географії бажано мати демонстраційні і роздаткові колекції корисних копалин. Для кращого зберігання зразки повинні зберігатися у спеціальних коробках. Кожен з них необхідно забезпечити етикеткою із зазначенням назви, розповсюдження, походження та застосування.

Гербарії. Рослини монтуються на цупкому білому папері, а для кращого збереження зразки міцно закріплюють та покривають калькою чи прозорою вощеного папером. Стандартні розміри листів - 250x350 мм.

Монтовані екземпляри трав'янистих і чагарникових рослин повинні мати всі органи: корінь, стебло, листя, квіти та плоди. Плоди поміщаються окремо від основного примірника.

Рослини монтуються в вертикальному положенні так, щоб частини його легко розрізнялися.

Кожен гербарний лист постачають етикеткою, на якій вказують російське і латинська назва виду рослини.

Випускають гербарії в коробках, зі списком наявних в них рослин.

Колекції зразків промислової та сільськогосподарської продукції. Зразками таких колекцій служать натуральні, штучні й синтетичні волокна і каучуки, пластмаси, метали й сплави, продукти переробки нафтопродуктів,

природного газу, кам'яного вугілля, продукти бджільництва, продукти переробки бавовни і т.д.

Колекції можуть включати вихідні, проміжні та кінцеві продукти відповідно до основних етапів обробки. Крім змонтованих колекцій бажано мати окремі зразки, необхідні для більш детального ознайомлення.

Модель (лат. *Modulus* - міра) - це тривимірне зображення об'єкта чи його частин у збільшеному, зменшеному масштабі чи у натуральну величину. Виділяють моделі статичні та динамічні. Прикладом перших є глобус, друге - телурій, за допомогою якого демонструється залежність освітленості Землі, зміни доби і пір року від нахилу земної осі та положення Землі щодо Сонця.

Для моделей обов'язковим є зовнішня схожість з зображуваним об'єктом і збереження пропорцій окремих частин при деякій схематизації й умовності образотворчих засобів.

Багато вчителів у своїй роботі застосовують моделювання природних процесів та явищ. До прикладу, можна моделювати утворення напору води та принцип дії артезіанських колодязів, утворення складок земної кори чи роботу текучих вод. Можливо також моделювання за допомогою одних географічних явищ іншими. До прикладу, перенесення снігу моделює утворення барханів.

Використання у навчанні географії інтерактивної дошки дозволяє створювати математичні моделі, які, не зображуючи фізично існуючі матеріальні об'єкти, пояснюють і конкретизують абстрактні поняття. До прикладу, за допомогою інтерактивної дошки може бути побудована модель циклону та антициклону із позначенням характерних для них ознак.

Макет (франц. *Mogquette* - начерк) - спрощена модель будь-якого об'єкта, виконана у декоративно-художньому оформленні. Пропорції частин при зовнішній схожості із зображенням об'єктів в макетах дотримуються менш точно, аніж в моделях, але виключно важливу роль відіграє декоративність, яка є одним із основних вимог, що пред'являються до макетів. Прикладом можуть бути макети «Форми поверхні суші» [15].

Муляжі (франц. Moulage - виліпок, зліпок) представляють собою тривимірне пластичне зображення об'єкта в натуральну величину, точно передає зовнішню форму, структуру та природне забарвлення. У навчанні географії це можуть бути, наприклад, керівні скам'янілості.

Вимоги до площинних наочних методів навчання.

До площинних засобів навчання відносяться зображення об'єктів й явищ природи, виконані за допомогою фото або поліграфічної техніки. Усі засоби цієї групи відтворюють досліджувані об'єкти і явища з більшою або меншою мірою ізоморфності.

Вони повинні бути наочними, а інформація, яка в них міститься - доступною для засвоєння дітьми, як в кількісному, так і в якісному відношенні.

Залежно від способу виготовлення засоби навчання цієї групи поділяються на: а) навчальні картини, б) аудіовізуальні засоби навчання. Картини виконуються у вигляді репродукцій художніх творів живопису та графіки чи репродукцій спеціальних навчальних картин і фотографій. Залежно від дидактичного призначення їх випускають у вигляді серій чи альбомів. Об'єкти, зображувані на цих картинах, повинні бути типовими, із яскраво вираженими характерними особливостями. Число та характер об'єктів повинні передавати доступну для засвоєння учнями інформацію. Композиція, розміщення персонажів та предметів на навчальній картині повинні полегшувати сприйняття.

Головні об'єкти доцільно поміщати у центрі або на першому плані та давати їх з великою деталізацією.

Картини повинні відповідати вимогам, що пред'являються до творів образотворчого мистецтва.

Навчальні географічні картини підрозділяються сюжетні та видові. В змісті сюжетних географічних картин повинні знаходити відображення характерні епізоди, події, які мали місце у житті та діяльності історичних особистостей, чи типові види трудової діяльності. До прикладу, на картині, присвяченій плаванню Ф. Магеллана, зображено не плавання взагалі, а один із ключових епізодів цієї

безпрецедентної в історії мореплавання експедиції - прохід через Магелланову протоку. Вони повинні містити об'єктивну навчальну інформацію, передавати достовірні відомості.

Видові географічні картини переважно зображують природні і культурні ландшафти. У разі якщо картина ландшафтно-сюжетна, сюжет відіграє явно підлеглу роль, як це має місце, наприклад, на картинах «У Калахарі», «Піщана пустеля Сахари» і ін.

В змісті видової географічної картини повинні бути чітко виражені істотні ознаки об'єкта чи явища. Разом із тим ступінь узагальнення не повинна доходити до того, щоб картина перетворилася в схему. На картині живописне зображення повинно передавати правильне та повне уявлення про реальний об'єкт.

Зміст, компоновка та виконання картини визначають її високу дидактичну цінність. Картини успішно застосовуються на уроці як ілюстрації до розповіді вчителя, її можна використовувати для самостійного аналізу змісту учнями при закріпленні та перевірки знань. До аудіовізуальних засобів навчання географії відносяться навчальні кінофільми, діафільми, діапозитиви і телевізійні передачі, презентації, слайди. Увесь цей комплекс використовується головним чином як джерело навчальної інформації і засіб педагогічного впливу на учнів.

За характером відтворення закладеної в них навчальної інформації аудіовізуальні засоби навчання діляться на дві групи: екранні та екранно-звукові.

До екранних засобів ставляться навчальні кінофільми (німі), навчальні діафільми і діапозитиви, до екранно-звукових - звукові кінофільми, навчальні телепередачі.

У шкільному географічному кінофонді найбільш широко представлені фільми, присвячені одному вузькому питанню, що вимагають на уроці не більше 3-5 хв для демонстрації.

Спосіб зйомки, композиції кадрів та монтаж повинні забезпечувати найбільш точне і повний виклад навчального матеріалу.

У навчальних кінофільмах найширше застосування знаходять спеціальні види зйомок та мультиплікація, особливо необхідні для ілюстрацій фізико-географічних та економіко-географічних процесів.

В озвученому кінофільмі зоровий та звуковий ряди повинні бути взаємопов'язані між собою і створювати єдиний візуально-звуковий потік інформації. Дикторський текст навчального кінофільму повинен бути простим, лаконічним, зрозумілим та легко засвоюватися учнями, його лексика повинна відповідати рівню знань, словникового запасу і віку учнів.

Зміст навчальних фільмів, і слайдів, діапозитивів має розкриватися через зоровий образотворчий ряд, пов'язаний з субтитрами (підписами).

Субтитри не повинні перевантажувати зір школярів; максимальний обсяг субтитрів не повинен перевищувати трьох рядків по 52 знака в кожній. Кольорові слайди доцільні лише в тих випадках, коли колір може допомогти успішніше вирішити дидактичні завдання. При комплектуванні слайдів у чорно-білі серії доцільно включати кольорові діапозитиви. При визначенні обсягу навчальної інформації цілісного слайда фільму і його фрагментів слід враховувати, що на одному уроці неварто показувати більше 12 кадрів, а повний обсяг слайд фільмів не повинен перевищувати 48 кадрів. При відборі матеріалу для зорового ряду перевагу слід віддавати великим і середнім планам [16].

Навчальні фільми призначені для використання чи безпосередньо на уроці, або поза школою у самостійній роботі учнів. Навчальні фільми на уроці даються з метою початкового ознайомлення із програмним матеріалом чи поглиблення його, позаурочні - для розширення та поглиблення знань учнів.

Головний компонент фільму на урок - динамічний образотворчий ряд. Призначення слова - допомогти учням краще сприйняти та зрозуміти зображення.

Кількість об'єктів у кадрі не повинно бути більше 7-10, це пов'язано із умовами диференціації та запам'ятовування сприйманого. Якщо об'єкти в кадрі змінюють форми чи рухаються, кількість їх повинна бути зменшеною.

Тривалість навчального фільму на урок - не більше 20-35 хв.

До навчальних телевізійних передач в позаурочний час відносяться:

а) про природу - передачі, призначені надати допомогу учням в приготуванні домашніх завдань;

б) передачі, які розширюють кругозір учнів, поглиблюють їх знання з географії.

Тривалість цих передач - не більше 1 год.

Вимоги до вербальних (лат. Verbalis - словесний) засобів навчання географії.

Найважливішим із цих засобів є підручник - книга, викладає основи наукових знань із географії відповідно до програми та призначена для цілей навчання. Істотний вплив робить підручник також на формування у дітей діалектико-матеріалістичного світогляду, зміцнення та розвиток інтересу до географії, географічного мислення учнів. Методична побудова підручника сприяє розвитку пам'яті дитини, виробленню у них вміння самостійно працювати з підручником. Мова підручників географії впливає на розвиток мови, їх художнє оформлення сприяє естетичному вихованню.

Зміст книги повинен відповідати сучасному рівню географічної і методичної науки, факти в ньому мають бути достовірними, а їх пояснення і узагальнення - правильним та вичерпним стосовно до даного віку учнів.

Зміст і структура підручників повинні відповідати навчальній програмі з географії та викладатися в строгій логічній послідовності [20].

Вимоги до картографічних засобів навчання.

Ці засоби призначені як для роботи з усіма дітьми одночасно (настінні), так і для індивідуальної роботи (атласи, настільні карти). Для вправ та перевірки знань школярів застосовують контурні карти, настінні та настільні. За змістом карти підрозділяють на загальногеографічні і спеціальні (тематичні).

Зміст карт повинно повністю відповідати програмі та підручнику. При цьому зміст стінних карт і атласу має бути погоджено. Настінні карти можуть містити більше інформації, аніж карти атласів, якщо це не погіршує розрізнення об'єктів.

Вимоги до схематичних і статистичних засобів навчання.

Особливістю цих засобів навчання є те, що вони передають навчальну інформацію за допомогою знаків, схем, креслень, діаграм, силуетних малюнків, графіків і т.д.

Оформляються вони у вигляді демонстраційних таблиць і для індивідуальної роботи учнів. В останні роки виявлені вимоги до навчальних таблиць (розміщення елементів змісту, шрифти, композиція, товщина ліній, розміри букв та цифр і т.д.), які створили необхідні передумови розробки їх спеціальних серій.

Таблиці-картосхеми повинні бути генералізовані і містити тільки однорідну інформацію: орографічні схему території, рух повітряних мас тощо.

Картографічна основа на таблицях цього різновиду відіграє допоміжну роль. Елементи основного змісту таблиць-картосхем повинні бути чітко виділені та легко помітні з усіх місць класу. Умовні позначення необхідно використовувати тільки ті, які є загальноприйнятими в навчальній картографії, проте при цьому розміри їх можуть бути збільшені.

Тексти таких вербальних таблиць повинні бути лаконічними, чітко сформульованими, при цьому шрифти - помітними з усіх місць класу.

Розробляти вербальні таблиці доцільно для тих розділів і там, де необхідна типова характеристика. При цьому кожний наступний пункт повинен витікати з попереднього, а в цілому таблиця - представляти невеликий твір, закінчене в логічному відношенні.

Змішані таблиці є розповсюдженим різновидом географічних таблиць. Частіше, ці таблиці містять підвищену кількість інформації та складаються з декількох елементів чи взаємопов'язаних фрагментів, об'єднаних єдністю змісту. Кожна складова частина таблиці виступає як єдине ціле. До прикладу, таблицю - «Вірменське нагір'я» ми не можна віднести до розряду змішаних, тому що схема («Геологічний розріз») у її змісті не виступає як єдине ціле, проте необхідна для розуміння закономірностей формування рельєфу та походження корисних копалин лавових плато [21].

Таким прикладом змішаних таблиць є «Хронологічна таблиця історії Землі», у якій в рівній пропорції поєднуються цифровий, текстовий та графічний матеріали. При цьому кожен із елементів змісту має самостійне смислове та аналітичне значення.

Найважливішим джерелом знань у навчанні географії служить підручник. Він значною мірою визначає обсяг і глибину засвоєних знань, задає темп просування школярів від незнання до знання.

Сьогоднішні підручники географії характеризують високий науковий рівень та глибоко продуманий, педагогічно обгрунтований методичний апарат. Вивчаючи досвід роботи вчителів географії переконуємося, що більшість з них правильно розуміють дидактичні функції підручника географії та систематично ведуть роботу із ним на всіх етапах процесу навчання. І все таки навчальні та розвиваючі функції підручника реалізуються неповністю.

Причини цього різні. Назвемо найбільш переважаючі з них.

1. У частині учителів існує думка про те, що застосування підручників на уроках служить ознакою слабого володіння вчителем навчальним матеріалом. В результаті такої помилки недооцінюється значення підручника та, як наслідок, не ведеться систематична робота із ним у процесі навчання.

2. Переоцінка ролі підручника, у випадку коли вчитель працює тільки за підручником, «від сих до сих», без залучення інших засобів навчання; матеріал дається і заучується в суворій відповідності з текстом. Така організація роботи з книгою служить причиною падіння інтересу до географії, і призводить до формалізму знань.

3. Неправильна оцінка можливостей дітей в роботі з підручником, коли вчитель діє за принципом: «прочитайте параграф», «вивчіть то-то» і тому подібне. У результаті робота дітей виявляється пущеною на самоплив, в них не формуються прийоми раціональної роботи із підручником. Як наслідок, багато учнів не володіють прийомами раціонального читання тексту, не вміють виділяти смислові одиниці, не звертають уваги на зв'язок тексту із ілюстративним матеріалом.

4. Багато вчителів самі зазнають труднощів у виборі раціональних способів роботи з підручником, не вміють урізноманітнити її в залежності від характеру навчального матеріалу, вікових та пізнавальних можливостей та, як наслідок, не навчають учнів прийомам ефективної роботи із ним.

5. Дуже поширений недолік - не від усвідомлення учителем того, що підручник це комплексний засіб навчання, у якому кожен із компонентів несе специфічні, властиві тільки йому дидактичні функції. Цей недолік методичної підготовки вчителя призводить до того, що діти працюють тільки із текстом підручника та не навчаються прийомам аналізу карт, фотографій, схем. Не звертають уваги на питання і завдання, спрямовані на засвоєння понять, встановлення зв'язків.

Продуктивна робота з підручником можлива тільки тоді, коли вчитель, по-перше, усвідомлює важливість цієї роботи та веде її систематично, по-друге, добре знає зміст підручника та особливості побудови, по-третє, сам володіє прийомами роботи із цим засобом навчання [25].

Вчитель має завжди піклуватися про те, щоб уникати монотонності, урізноманітнювати прийоми роботи учнів із підручником. На одному уроці це може бути аналіз тексту, в іншому - робота з завданнями та питаннями, на третьому - опис чи порівняння малюнків, фотографій. Для того щоб включати у навчання різноманітні прийоми роботи з книгою, необхідно бути впевненим, що діти цими прийомами володіють. Формування такого прийому здійснюється за етапами:

1. Введення прийому. При цьому етапі учитель знайомить учнів зі складом прийому та пояснює його значення. Характеристика прийому подається у вигляді інструкції, рекомендації чи правила. Слід також дати зразок виконання прийому. У ранній стадії оволодіння прийомом діти виконують дії за певним зразком.

2. Другий етап – засвоєння прийому. Тут учні виконують систему завдань із аналізу текстів, текстових карт, фотографій, виконують розрахунки та при необхідності використовуючи склад прийому. Під час цього етапу вчитель

постійно контролює правильність виконання даного прийому, ставить перед дітьми питання, що спрямовані на відтворення знань про дії, що входять до його складу: як слід працювати з завданням перед параграфом? Що і як потрібно зробити, щоб скласти план тексту?

3. І на третьому етапі навчання прийому здійснюється його застосування у умовах виконання нових навчальних завдань - текстів та інших компонентів підручника.

Гарні результати дає також спосіб організації роботи із літературою для позакласного читання, коли у кабінеті географії вивішують список книг за класами, які вчитель рекомендує прочитати школярам протягом навчального року.

Таким чином, необхідно періодично контролювати учнів, вишукувати можливість для бесіди про прочитане, використовувати матеріали прочитаних книг в навчальній роботі.

Робота із натуральними об'єктами.

Навчання географії опирається на безпосередні уявлення учнів про природу та господарську діяльність людини, що вони отримують у процесі спонтанних спостережень.

Саме, природні та господарські об'єкти, що знаходяться в їхньому природному середовищі стають засобами навчання тільки у тому випадку, коли їх використовують у навчальних цілях, включають в навчальний процес для досягнення певного педагогічного результату.

До прикладу, під час осінньої екскурсії, проведеної в початковому курсі фізичної географії, вчитель розповідає про місцевість, демонструє розташовані на ній об'єкти, а потім школярі за єдиним планом вивчають рельєф, що складають його гірські породи, водойма і т.д.

У цих умовах схил річкової долини, пагорб, оголення гірських порід служать засобами навчання.

Важливість спостереження природних та господарських об'єктів у їх природньому середовищі обумовлена тим, що знайомство з реальною дійсністю

служить тієї конкретно-чуттєвої основою, без якої неможливо ефективно використовувати інші засоби навчання - колекції, гербарії, навчальні картини і т.п.

Крім того, включення в навчальний процес натуральних засобів навчання в їхньому природному середовищі забезпечує викладання географії на краєзнавчій основі. В навчанні географії широко застосовуються натуральні об'єкти, які вивчаються в умовах класу. Натуральні об'єкти навчання застосовують на всіх етапах навчального процесу.

Такі об'єкти не мають рівноцінної заміни серед інших видів засобів навчання. Вони як би забезпечують зв'язок між реальним світом і його зображенням за допомогою інших посібників. Наприклад, розповідаючи про природу степів, доцільно продемонструвати учням зразки степових рослин, тварин, ґрунтів. Це буде безумовною гарантією того, що, працюючи з такими засобами навчання, як карти, картини, таблиці, діти зможуть наповнити умовні зображення степів реальним змістом. Включення таких натуральних об'єктів у навчальний процес дозволить вдихнути в абстрактний географічний матеріал живий зміст. Так при вивченні теми «Літосфера» практична робота із колекціями мінералів та гірських порід може бути організована в такий спосіб. Забезпечивши учнів роздатковими матеріалами, учитель просить учнів заповнити таку таблицю (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Гірські породи

Походження гірських порід	Приклад	Де найчастіше зустрічається	Властивості гірських порід		
			Щільність	Розчинність в воді	склад
магматичне	1. Граніт	В горах	щільний	нерозчинний	багато мінеральний
метаморфічне	1. Мрамор	В горах	щільний	нерозчинний	одне мінеральний
осадове	1. Глина	на рівнинах	пухка	розчинна	багато мінеральний

У таблиці виділені тільки ті властивості гірських порід, які відіграють важливу роль в рельєфоутворенні та доступні розумінню учнів. Коли таблиця заповнена, діти, спираючись на її дані, можуть відповісти на такі питання:

1. Яка гірська порода - граніт чи мрамур - швидше руйнується під дією вивітрювання? І чому?

2. Яка гірська порода - мрамур чи глина - швидше руйнується текучими водами? І чому?

3. Які гірські породи легко розвіюються вітром?

При заповненні такої таблиці учням у ряді випадків необхідно дати допомогу. З такою метою вчитель використовує демонстраційні зразки колекції та показує, як визначити склад гірських порід. Для цього найкраще показати збільшене зображення такої породи на екрані.

Велике значення натуральних засобів навчання у постановці дослідів. Демонструвати їх можна в основному при вивченні початкового курсу фізичної географії. Наведемо деякі приклади.

1. Дослід, який демонструє розширення тіл при нагріванні.

Приклад магматичної гірської породи пропускають через профільований отвір, вирізаний у листі жерсті чи фанери. Потім зразок нагрівають на спиртівці та знову опускають у той же отвір. Діти бачать, що зразок не проходить крізь нього, та роблять висновок (відповідно до рисунка 5).

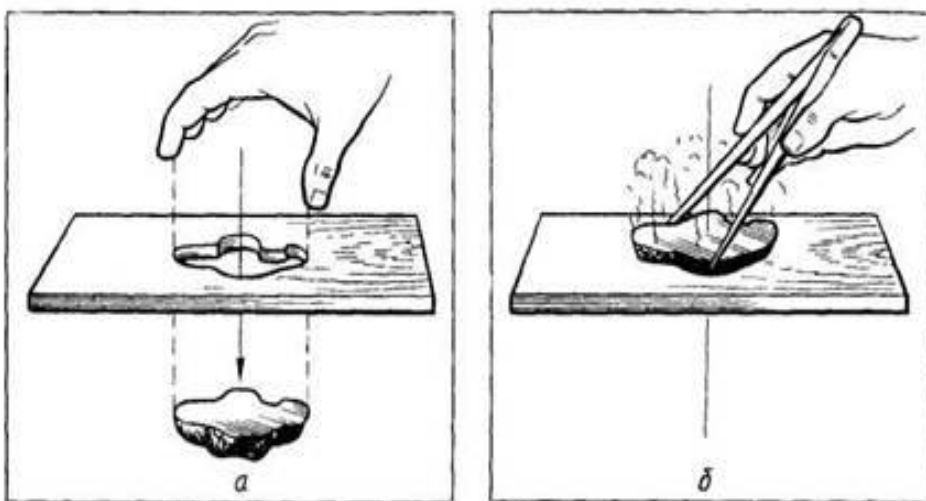

Рис. 5. Дослід, який демонструє розширення гірської породи при нагріванні

2. Досвід, який демонструє руйнування гірських порід при багаторазовому нагріванні та охолодженні.

Учитель демонструє міцність зразка крупнозернистого граніту, а потім кілька разів нагріває і охолоджує його. Для прискорення охолодження розігрітий зразок можна опускати в воду. Після декількох нагрівань зразок розпадається при незначному зусиллі.

Демонстрація таких дослідів конкретизує знання учнів, сприяє формуванню понять про досліджувані географічні явища, служить важливим фактором розвитку інтересу до дослідницької роботи.

Дуже велике значення моделей при вивченні початкового курсу фізичної географії, тобто на ранній стадії формування географічних понять. Це обумовлено тим, що в учнів підліткового віку, по-перше, не великий запас необхідних образів, по-друге, слабо розвинені просторові уявлення. В процесі формування поняття про морфології земної поверхні у початковому курсі фізичної географії використовують такі моделі (макети) як «Форми поверхні суші». Робота із ними може бути організована по-різному.

1. Вчитель демонструє моделі, показує морфологічні різниці та звертає увагу на особливості рельєфу, пояснює причини таких відмінностей.

2. Спостереження моделі учнями. До прикладу, демонструючи модель «Вулкан» коли вивчається теми «Вулкани. Гарячі джерела », учитель організовує її спостереження учнями. З такою метою він пропонує класу систему питань та завдань: розгляньте модель із усіх її боків.

3. Порівняння двох моделей. Коли перевіряються домашні завдання по темі «Гори» демонструють моделі «Складчасті гори». Дітям пропонується, користуючись моделями, дати характеристику рельєфу цих гір за такими пунктами: які характерні для схилів, долин та вододілів складчастих й скидних гір? Чим обумовлені такі відмінності в їх рельєфі? Відповідь на ці питання вимагає від учнів спостережливості та значною аналітичної роботи. Їм необхідно виявити суттєві ознаки морфології скидних та складчастих гір, отримати по

схематичній будові у розрізі відомості про їх структуру, співвіднести будову гір із великими рисами їх рельєфу.

4. Рішення творчого завдання.

Учитель, демонструючи модель «Яр» при вивченні теми «Утворення та зміна рівнин», ставить перед дітьми завдання: вивчіть модель, розкажіть про причини утворення, розвитку та шкоду ярів.

Виконання завдання вимагає від дітей значних розумових зусиль, пов'язаних із наглядом об'єкта, тобто яру, аналізом даних спостережень, формулюванням висновків. При цьому деякі аспекти спостережуваного явища, наприклад залежність рівня ґрунтових вод від глибини яру, залишаються непомітними увагою учнів, тому при виконанні завдання майже завжди потрібна допомога учителя.

Отже, робота з цим видом моделей може здійснюватися на різноманітних рівнях пізнавальної діяльності та при правильній її організації сприяє не тільки формуванню наукових понять, а й розвитку учнів.

При вивченні географії досить широко використовують динамічні моделі, які відтворюють природні процеси і явища. В основному це моделі артезіанських колодязів, утворення складок та скидів земної кори, циклону та антициклону й деякі інші. У роботі з демонстраційними моделями важливу роль відіграють досліді і спостереження.

У навчанні географії прилади та інструменти виконують подвійну функцію: із одного боку, вони служать джерелом знань, а із іншого це засоби пізнання навколишньої дійсності. Пояснимо таке положення.

Перш ніж почати свідомо користуватися приладами й інструментами, школярі повинні познайомитися із їх пристроєм та принципами роботи. З такою метою у навчанні географії передбачено вивчення компаса, барометра, альтиметра, термометра. При поясненні пристрої приладів та інструментів, принципів їх роботи вчитель демонструє оригінали, супроводжуючи демонстрацію, як правило, показом моделі, схематичною таблицею або малюнків на дошці. Слід також показати прийоми роботи (зразки діяльності) із

приладом або інструментом: установку, послідовність дій, зняття показань. Зрозуміло, що при вивченні у курсах географії приладів та інструментів вони застосовуються як засоби наочності і, отже, служать джерелом знань не про географічні об'єкти та явища, а про самих себе. З цієї точки зору функція приладів та інструментів як джерела знань є допоміжною, що цілком узгоджується з методологією географічної науки і практики. Основна функція приладів та інструментів полягає у тому, що вони служать засобом вивчення географічних об'єктів та явищ, дозволяють отримувати об'єктивну інформацію про навколишній світ, яка необхідна для аналізу та узагальнень, виконувати різні вимірювальні роботи, проводити спостереження і т.д.

Залежно від призначення прилади та інструменти поділяються на три групи.

1 групу складають засоби, що застосовуються із метою визначення кількісних та якісних показників явищ природи. До даної групи належать прилади для визначення температури та вологості повітря, атмосферного тиску, швидкості вітру, щільності снігу, величини опадів, що випали, напрямку і швидкості вітру. Це всі види термометрів, анемометр чашковий, барометр-анероїд, флюгер, психрометр і ін. Застосовують такі прилади для спостережень за погодою, а також під час проведення деяких екскурсій.

До 2 групи належать прилади та інструменти, що застосовуються для вимірювальних робіт на місцевості. Такі прилади необхідні для визначення відстаней, кутових величин, перевищень точок (нівелір, компас, кутомір вертикальний, астролябія, лінійка візирна, далекомір).

Вимірювальні роботи на місцевості складають невід'ємну частину навчання географії та виробляються, починаючи із початкового курсу фізичної географії. До них належать визначення азимутів, орієнтування, вимірювання висоти та крутості схилу, висоти сонця над горизонтом. Більш складний вид вимірювальних робіт на місцевості, що носить комплексний характер - окомірна зйомка місцевості. Це метод наочного навчання, необхідний для проведення картометричних робіт, який складають 3 групу. Вона включає пристрої, які

дозволяють визначити географічні координати та відстані на глобусі, курвіметри та транспортири.

Такі картометричні роботи є одним із основних видів практичних та самостійних робіт у вивченні географії. Уже у початковому курсі фізичної географії учні вчаться вимірювати відстані на глобусі і карті, плані, визначати напрямки і географічні координати точок на глобусі і картах. В курсі географії материків та океанів відбувається вдосконалення та закріплення вмінь школярів виконувати картометричні роботи. Далі ці вміння розширюються і поглиблюються за рахунок придбання вмінь визначати перевищення точок на топографічних картах, крутизни схилів, істинних і магнітних азимутів. У наступних класах картометричні вміння учнів закріплюються.

Знання карти і вміння користуватися нею дозволяють орієнтуватися в географічному просторі, отримувати від неї найрізноманітнішу фізико- та економіко-географічну інформацію: про розміщення об'єктів та явищ, їх розмірах, складу, віддаленості один від одного.

Важлива властивість карт це можливість моделювання явищ, недоступних для безпосереднього спостереження, прихованих в надрах землі або ті, які відбуваються в атмосфері (карти геологічні, синоптичні, кліматичні).

Необхідно також відзначити, що явища дійсності можна зображати з різним ступенем деталізації (генералізації), що не перекручують, і не спотворюють їх сутності.

Виходячи з загальних цілей навчання географії, формуються цілі формування картографічних знань:

1. Сформувати в учнів знання про карту як моделі земної поверхні, що відображає просторові, тимчасові, структурні, кількісні, речові та інші показники картографуюючих явищ.

2. Навчити школярів користуватися картою як засобом наочності та джерелом знань;

3. Сприяти розумовому розвитку дітей за допомогою розвитку спостережливості, просторових уявлень, уяви, логічного мислення.

Наочний образ простору діти сприймають безпосередньо по карті. Володіючи знаннями про особливості її побудови, вони орієнтуються по ній та бачать місце розташування, взаєморозташування, розміри об'єктів та територій, оцінюють відстані. Але використання карти як засобу наочності не обмежується формуванням тільки просторових уявлень. Географія як наука, та як навчальний предмет вивчає не простір взагалі, а все ж таки географічний простір, де відбуваються різні фізико-економіко-географічні явища, геологічні, біологічні, антропогенні, кліматичні, господарські, соціально-політичні і т.д. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити школяра, який розглядає карту, за умовними позначеннями бачити не схему, а все ж таки живий географічний простір, бачити образ тайги, пустелі, будівництва.

Сприйняття образу географічного простору це друга, більш висока форма картографічної наочності. Щоб учні могли відтворити по карті географічну дійсність, потрібно навчити їх читання карт. Сутність читання карти полягає в розумінні сенсу картографічних позначень. Колір, значки, слова, лінії, цифри на карті говорять про те, що ховається за ними в реальності. Читати карту - це означає уміти за поєднанням умовних позначень, їх просторовими комбінаціями представляти місцевість так, як це є в реальності [28].

Формування географічних уявлень за картою досягається шляхом накопичення у свідомості учнів географічних образів та багаторазових вправ по карті. Дуже корисні завдання наприклад: «Покажіть на карті пустелі Середньої Азії. Згадайте фільм «Пустеля Каракуми і її освоєння» і розкажіть про природу пустель і їх використанні людиною»; «Дайте характеристику гірської системи Південної Америки, використовуючи картину Анди». Покажіть їх на карті. Важливі прийоми, що сприяють формуванню образів географічного простору, зразки описів об'єктів по карті учителем, використання хрестоматій, читання географічної літератури.

В розумінні карти і набутті уміння працювати з нею суттєву допомогу надають школярам контурні карти. Використовують їх на багатьох етапах

процесу навчання: при вивченні нового матеріалу, при його закріпленні, контрольних знань та виконанні самостійних робіт.

Метод наочного навчання вчить сучасного учня:

- критично мислити;
- володіти різноманітними способами інтерпретації та оцінки інформації;
- проявляти активність в пізнанні навколишнього світу;
- ефективно взаємодіяти з інформаційними просторами;
- аргументувати свою точку зору, спираючись не тільки на логіку (що вже важливо), але і на уявлення співрозмовника;
- добувати інформацію із різних джерел, визначити причини виникнення проблем, вирішити конфлікти, вести переговори, зважити альтернативні думки, прийняти рішення на основі аналізу інформації.

Методика наочного навчання дає учителю:

- вміння створити в класі атмосферу відкритості та співпраці;
- можливість використовувати ефективні методики, які сприяють розвитку критичного мислення та самостійності в процесі навчання;
- стати практиками, які вміють грамотно аналізувати сферу свою діяльності;
- стати джерелом цінної професійної інформації для інших вчителів.

У чому ж полягає специфіка методики наочного навчання?

Вона передбачає рівні партнерські відносини, як в плані спілкування, так й в плані конструювання знання, які народжується у процесі навчання. Працюючи у режимі методики наочного навчання, учитель перестає бути головним джерелом інформації, та використовуючи прийоми технології, перетворює навчання у спільний та цікавий пошук.

Навчальний процес будується на науково-обґрунтованих закономірностях взаємодії особистості та інформації.

Розділ II. Організація експериментального дослідження

2.1. Етапи проведення дослідження та її форми

Дослідження проводилося протягом проходження практики у Староконстянтинівському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів №8. В експериментальному дослідженні взяли участь учні сьомих класів. Було визначено 7-А як експериментальний (20 учнів), 7-Б як контрольний (18 учнів). Дослідження складалося з 3 етапів:

1. Констатуючого експеримента.
2. Формуючого експеримента (експериментальна група).
3. Контрольного експеримента.

На 1 етапі - було здійснено теоретичний аналіз проблеми дослідження, визначено його завдання, цілі, проведено констатуючий експеримент.

На другому етапі - було проведено формуючий етап в експериментальній групі.

На третьому етапі - проведено контрольний експеримент та проведена систематизація отриманих результатів дослідження.

Методологічною основою такого дослідження є: метод бесіди, тестування, анкетування учнів, збір та обробка результатів.

Дослідно-експериментальна робота по використанню таких методів наочного навчання для розвитку пізнавальної активності на уроках географії проводилася у 7 «А» класі (експериментальна група) і в 7 «Б» класі (контрольна група). Одним із завдань дослідно-експериментальної роботи було визначити, що інтерес, що допомагає учневі охопити різні явища, виявляється спонукальним мотивом не тільки для сприйняття предмета, а і для розвитку мислення.

При інтересах до природи, тваринного світу, суспільних явищ школяр починає посилено спостерігати, помічати явища, самостійно їх обмірковувати, робити висновки. В ході такої діяльності інтерес більш розвивається та сприяє розумовому розвитку.

При проведенні уроків з географії ми застосовували автоматизовані системи навчання (АОС). За допомогою комп'ютерних технологій у процесі навчання здійснили використання гіпертекстів, графіків (діаграм, схем, карт, фотографій, слайдів).

В даний час використання мультимедійних технологій навчання стає все актуальнішим, крім того, завдяки даній технології підвищується рівень знань дітей, з'являється інтерес.

Головною метою нашої роботи є підвищення якості знань з застосуванням нових технологій навчання і технічних засобів навчання (ТЗН) в викладанні матеріалу з географії.

Практично на кожному уроці географії залучаються різні засоби наочності, вони допомагають звернути увагу дітей на найбільш важливі ознаки об'єкта чи явища, щоб зрозуміти його сутність провести аналіз або порівняння.

При роботі із екранними посібниками (електронна дошка), треба враховувати, що діти з інтересом сприймають зоровий ряд та пояснення. Важливо врахувати, що в роботі з екранними посібниками як важливе джерело знань виступає поєднання слів учителя та зображені наочності, статистичних та динамічних виразів.

Методика використання мультимедійних технологій характеризується синхронністю усного пояснення та зображення на екрані, керованість перегляду матеріалу, можливістю дати учням характеристику у момент демонстрації. До прикладу, при проведенні комбінованого уроку на тему: «Природні зони» у 7 «А» класі, ми використовували обладнання мультимедійної дошки.

Форма уроку: Комбінований

Тема уроку: «Природні зони».

Мета уроку: Розглянути природні зони як зональний природний комплекс

Завдання уроку:

- Розглянути особливості природи та взаємозв'язок природних компонентів у природних зонах;

- Почанати формування уявлень про можливості господарського використання природних зон та пов'язаних із ними екологічних проблем;

- Формування вмінь знаходити причинно-наслідкових зв'язки, робота групою;

- Привити любов до навколишньої природи.

Устаткування:

Атласи; карта природних зон; схеми; малюнки із зображенням рослинності і тваринного світу арктичних пустель і тундри; гербарні екземпляри.

Устаткування мультимедійного кабінету, проектор, слайди.

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

II. Перевірка знань та умінь.

1) Виберіть правильні відповіді:

а) ПТК це:

- середовище проживання виробничої діяльності і відпочинку людини;
- поєднання взаємопов'язаних компонентів природи, на певній території;
- глибоководна область дна світового океану.

б) Синонімом ПТК є:

- природна зона;
- фація;
- ландшафт;
- регіон.

2) Дві людини працюють біля дошки:

Розмістіть дані ПТК в правильному порядку:

3) У дошки працюють 2 учня. З перерахованих компонентів вибрати компоненти, які стосуються ПК суші і ПК моря та занести їх у схеми: схеми закріплені на дошці; компоненти записані у стовпчик на дошці в довільному порядку.

4) запитання.

- Які чинники впливають на формування природних комплексів?
(відповідь: географічна широта; кількість вологи; кількість сонячної радіації;)

III. Підготовка до вивчення нового матеріалу.

1) Учитель: ви вдома повторювали за підручником 7-го класу особливості природних зон.

Запитання:

- Що таке природна зона?

- Які існують закономірності у розміщенні природних зон?

- Які природні зони розташовані на материк Північної Америки?

2) Повідомлення учня: «Зміни людиною природних зон» (2 хв) - вчитель узагальнює та доповнює розповіді про мандрівників, які характеризували природні зони, і дає їм характеристику, називає їх ландшафти.

Перегляд презентацій на тему пори року, акцент робиться на ландшафт, а саме (стан, колір).

IV. Постановка умінь та знань.

V. Вивчення нового матеріалу.

1) Зона арктичних пустель

а) Учитель зачитує яскравий опис цієї зони із художнього твору, потім роздає учням малюнки та гербарні екземпляри представників органічного світу зони і задає питання: (попередньо показавши цю зону на карті).

- Що ви можете сказати про особливості природної зони арктичних пустель, дивлячись на цей матеріал?

- Розкажіть про риси пристосованості рослин та тварин до життя в даній зоні?

(Життя пов'язана з морем, яке дає тепло і їжу; подушкоутворююча форма рослин дозволяє прогріватися сонячними променями)

(Учитель доповнює, узагальнює)

б) Учитель:

Тепер попрошу вас попрацювати колективом.

Роздає учням картки (кожній групі) та просить розташувати описані особливості природи арктичних пустель у порядку:

Причина. Слідство. Навпроти кожної особливості поставити порядковий номер, що за чим іде.

1) Приурочена до багатьох островів басейну Північного Льодовитого океану і окремих ділянок материкового узбережжя.

2) Численні льодовики.

3) Поширення багаторічної мерзлоти.

4) Простори вкриті щебенем та хмарами каменів.

5) Ґрунти примітивні та малопотужні.

6) Рослинність із незімкнутою дерниною (осоки, лишайники, мохи).

7) Тварини, що переважають: тюлені, моржі, білі ведмеді, пташині базари.

8) Дуже повільна відтворюваність рослинності.

9) Літо коротке та холодне, середня температура самого теплого місяця менш + 4°C. Результати обчислюються так:

1. Колективна > індивідуальної, це добре, але необхідно повторити;

2. Колективна < індивідуальної, це добре, вмій слухати інших, але необхідно повторити.

3. Сума балів.

(Учитель підводить підсумки та робить висновки про особливості природи зони арктичних пустель разом із учнями)

2) Зона тундри

а) Учитель зачитує яскравий опис зони тундри.

б) Демонструє учням картину з зображенням тундри, показує її особливості, та розташування на карті.

Завдання 1. Доведіть, що даний вигляд природи є характерним для цієї зони, поясніть відмічені особливості, для відповіді на це питання зверніться до фізичної та тектонічної карти.

(Панування низького рельєфу, так як узбережжя шельфових морів поруч; територія молода)

Завдання 2. - По кліматичної карті визначте температуру липня (+ 8°C). Порівняйте з температурою липня лісових зон.

Учитель зачитує:

- Наприклад, в зоні тундри: півострова у червні отримують таку ж кількість сумарної радіації (а це більше 15 ккал / см²), як і південні райони лісових зон, приближене співвідношення спостерігається і у липні, але літні температури у тундрі значно нижчі, аніж на півдні лісових зон, чому?

- Після відповідей дітей учитель поміщає на дошку заздалегідь заготовлену схему:

«Взаємозв'язки між сонячною радіацією і літньою температурою повітря в тундрі»

- Як підсумок, вчитель зачитує текст про особливості зими та літа у зоні тундри.

Завдання 3. Проблемне питання:

Звідки у тундрі така велика кількість води, якщо сума річної кількості опадів менше 300 мм на рік, менше ніж в пустелях Прикаспію?

(Низькі температури, тому мала випаровуваність, мерзлота, що перешкоджає просочуванню вод вглиб; малі висоти території, що не сприяють поверхневому стоку; протаяння верхнього шару мерзлоти веде до утворення западин, де скупчуються талі води та атмосферні опади, утворюючи численні озера)

Завдання 4.

Учитель роздає картки учням (2 людини).

- Визначте по рис. рослиноїдних тварин, як вони пристосовані до середовища проживання?

(Велика кількість рослинного корму)

Підтвердження знаходить у підручнику.

- Перерахуйте хижих звірів та птахів даної зони, як вони пристосовані до середовища проживання.

(Захисне забарвлення, теплий густий хутро, корм морів)

Діти отримують текст із описом рослинності тундри та виконують наступні завдання:

- виписують в зошит представників рослинного світу тундри (1 людина).
- читають текст та готують відповіді на питання, що отримали від учителя

(1 людина).

запитання:

- Чому «ліс» у тундрі низькорослий?
- Чому у тундрі немає однорічних рослин?
- Чому листя рослин тундри бувають, згорнуті, одягнені волосяним

покривом, мають восковий наліт?

- Чому в тундрі багато рослин з шкірястим листям?
- Чому тундрова рослинність має мізерно малий річний приріст?

(Текст див. у підручнику)

Учитель доповнює, узагальнює після відповідей учнів.

3) Узагальнення по зоні «Тундра».

Учитель закріплює на дошці схему, по якій один із учнів робить загальний висновок, виходячи зі схеми: причина-слідство.

«Основні причинно-наслідкові зв'язки в тундрі»

4) Ставлення людини до тундри.

VI. Підведення підсумку уроку

- Загальний висновок до уроку;
- Оцінка за урок;

VII. Домашнє завдання

- Прочитати текст параграфа;
- Нанести на контурну карту зони тундри і арктичних пустель;
- Опрацювати питання після параграфа.

(До роботи додається диск із уроком застосування мультимедійних технологій).

Такий урок - ознайомлення із природною зоною ми проводили, як урок нестандартний та творчий. Елементами матеріалу на цьому уроці були такі

процеси як: розміщення природних зон та характерних представників їх рослинного та тваринного світу; приклади зміни природи людиною.

Проведення такого уроку показало, що хлопців дуже зацікавив такий спосіб проведення занять. Також нами було проведено серії уроків за темами: Внутрішні води, Населення та політична карта. При проведенні й плануванні уроків ми дотримувалися методики «Системний підхід до інтенсифікації навчального процесу». На узагальнюючому уроці по темі ми використовували показ фільму «Материки і острова» (розділ «Материки північного і південного півкулі», VII клас). Після фільму учням була запропонована перевірна робота. Один із варіантів такої роботи це вибірковий текст, де на кожне поставлене питання, була перевірна відповідь. До прикладу:

Випишіть номери запитань, а навпроти них запишіть номери правильних відповідей.

I Материки

1. Найбільший материк планети складається із двох частин світу?
2. Самий вологий та зелений, є батьківщиною помідор й бавовнику?
3. Найвищий і холодний, немає річок і постійного населення?
4. Найбільш північний, третій за величиною, батьківщина моркви, цибулі і винограду?
5. Найнижчий та плоский, де мешкають дивні тварини на землі.
6. Найжаркіший материк, де проживають як найвищі, так і найнижчі люди на землі?
7. Заповніть таблицю (Таблиця 2):

Таблиця 2.

Інформація про матерк

Назва материка	розміри материка	у якій півкулі розташований	Яким океаном омивається

II. Дайте визначення - острів?

1. Частина суші, оточена з усіх боків водою.
2. Частина суші, яка виходить в море.
3. Ділянка суші, що розділяється водою.

III. Перерахуйте острова та види їх походження?

1. Материкові.
2. Коралові.
3. Вулканічні.

VI. Що таке архіпелаг?

1. Острови розташовуються групами та мають одне й теж походження.
2. Зниження між двома гірськими хребтами.
3. Підводна окраїна материків.

V. Дайте визначення, що таке Океанія?

1. Численні скупчення островів.
2. Природна ділянка земної кори.
3. Обмежена ділянка, по обидва боки скидами.
4. Вода.

Такі роботи займають мало часу як на уроці, так і під час їх перевірки учителем.

Отже, всю роботу по використанню кінофільмів на уроках можна розділити на певні етапи:

- ознайомлення вчителя із існуючим фондом кінофільмів для визначення їх місця у системі уроків;
- детальне ознайомлення вчителя із змістом фільмів для визначення їх місця на уроці та розробки завдань до них;
- розробка завдань до самих кінофільмів;
- підготовка дітей до сприйняття кінофільму це може бути установча бесіда або демонстрація кінофільму;
- переробка матеріалу кінофільму.

При використанні одних лише натуральних об'єктів, таблиць, фільмів пам'ять дітей загромождається найбільш яскравими, часто другорядними

деталлями, які не мають часом істотного значення для формування системи географічних знань. Нами в процесі експерименту успішно застосовувалися графічний засіб навчання рисунок. Він являє собою особливу знаково-символічну систему, що складається з окремих образотворчих елементів - піктограм та ідеограм, у створенні яких ми керувалися загальними законами схематизації любих графічних зображень: виділенням у них істотного, спрощенням форми та повторенням окремих елементів.

2.2. Оцінка проведеного дослідження

У кінці кожного уроку дається творче домашнє завдання. Таким чином, мультимедійний урок відбувається у безперервному спілкуванні учителя із учнем.

Із завданнями в 7 «Б» класі впоралися 10 учнів, в 7 «А» класі 15 учнів. Найбільш складним у 7 «Б» класі виявилось завдання, де учні повинні були працювати по кліматичної карті. Ці завдання допомагали учням орієнтуватися по картодіаграмам, а також аналізувати їх. Так як в даному класі аналіз картодіаграм не використовувався, учні дуже погано у них орієнтувалися.

Перевірка самостійних робіт показала, що у 7 «А» класі результати набагато вище (відповідно до рис. 6,7).

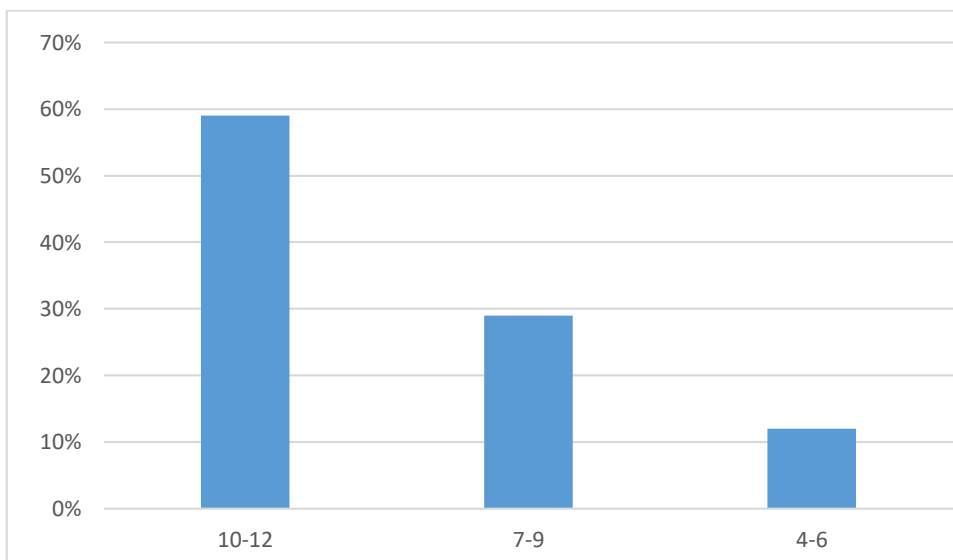
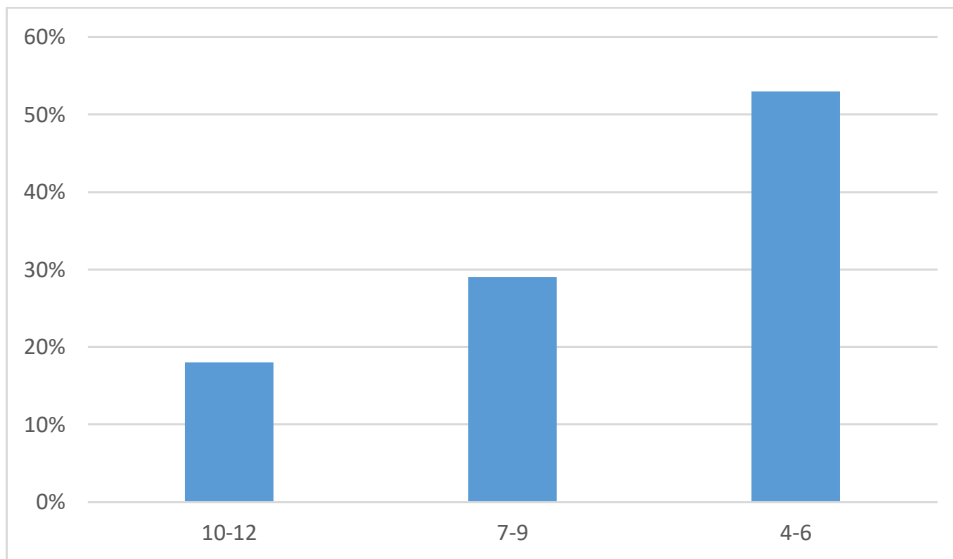

Рис. 6. 7 «А» клас*Рис.7. 7 «Б» клас*

Висновок: в експериментальному 7 «А» класі на оцінку «10-12» впоралося 59% учнів, на «7-9» - 29%, і на оцінку «4-6» - 12% учнів, а в контрольному 7 «Б» класі на оцінку «10-12» впоралося лише 18% учнів, на оцінку «7-9» - 29% і на оцінку «4-6» велика частина класу, це 53% учнів. Таким чином, коли учні, працюючи над картодіаграмами перед читанням тексту, вони вже мають уяву про головну тему. У формуванні пізнавального інтересу учнів можна виділити три етапи: зацікавленість (ситуативний інтерес), допитливість (нестійкий інтерес) та стійкий пізнавальний інтерес.

Завдання учителя полягає у тому, щоб підтримувати допитливість та послідовно формувати у учнів стійкий інтерес до предмету, при якому учень розуміє структуру, логіку побудови навчального курсу, використовуючи методи пошуку та докази нових знань; у навчанні його захоплює сам процес розуміння нових знань, а самостійне рішення нестандартних завдань приносить задоволення. Інтерес, який допомагає учневі охопити різні явища, виявляється рушійним мотивом не тільки для сприйняття дисципліни, а і для розвитку мислення.

При інтересі до природи, тваринного світу, суспільних явищ школяр починає посилено спостерігати, помічати явища, самостійно їх обмірковувати, робити висновки. В ході пізнавальної діяльності інтерес більш розвивається та сприяє розумовому розвитку.

Наступним етапом у проведенні уроку було завдання, що спрямоване на розвиток пізнавальних інтересів учнів. Цей дидактичний матеріал сприяє розвитку уваги, кмітливості та вміння аналізувати географічний малюнок, привчає учнів до акуратності.

Такий дидактичний матеріал являє карту, на якій є малюнок. У верхній частині карти є зразок для розфарбовування - природних зон різних кольорів. В даній роботі учні повинні визначити та розфарбувати, орієнтуючись на зразок, природні зони. Якщо правильно розфарбувати перед учнями з'явиться природна зона одного кольору та фон іншого кольору.

Таким чином, даний матеріал дає можливість:

- фіксувати кожен крок своєї діяльності; відшукавши у контурній карті природну зону, діти розфарбовують її;
- наочно здійснювати самоконтроль - правильне розфарбовування природних зон гарантує правильну відповідь;
- самим побудувати і познайомитися зі всілякими видами умовних знаків географічної карти.

Суть даного етапу представлена у вигляді рисунків:

Рис. 8 Якість засвоєння знань

На останньому етапі була проведена самостійна робота, метою якої було порівняти та закріпити отримані знання на уроці.

«Познач умовні знаки!» (Відповідно до малюнка).

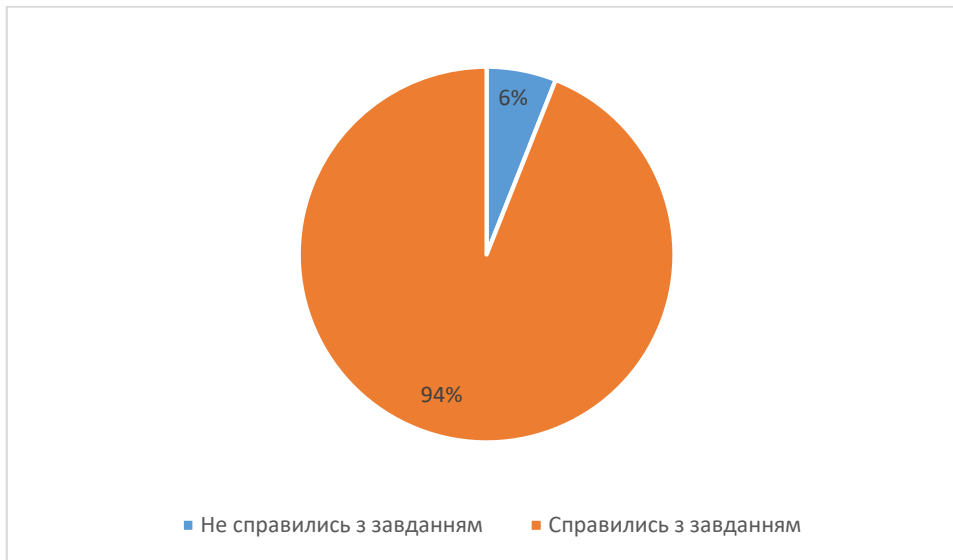

Рис. 9 Якість засвоєння знань

Можна зробити висновок: як видно із діаграми з даним завданням впоралося 94% учнів. Це досить хороший показник на цьому етапі роботи. Цей вид роботи сподобався учням та активізував дітей у процесі навчання. Тепер можна підійти до магнітної дошки та взяти будь-який умовний знак. Але перш ніж сядеш за парту назви його та вкажи родовища й покажи їх.

Після проведення уроку із застосуванням наочного матеріалу у експериментальному класі дітям були запропоновані запитання, відповівши на які можна було з'ясовано, як часто застосовується наочність на уроках географії та чи потрібна наочність взагалі (відповідно до рисунка 10).

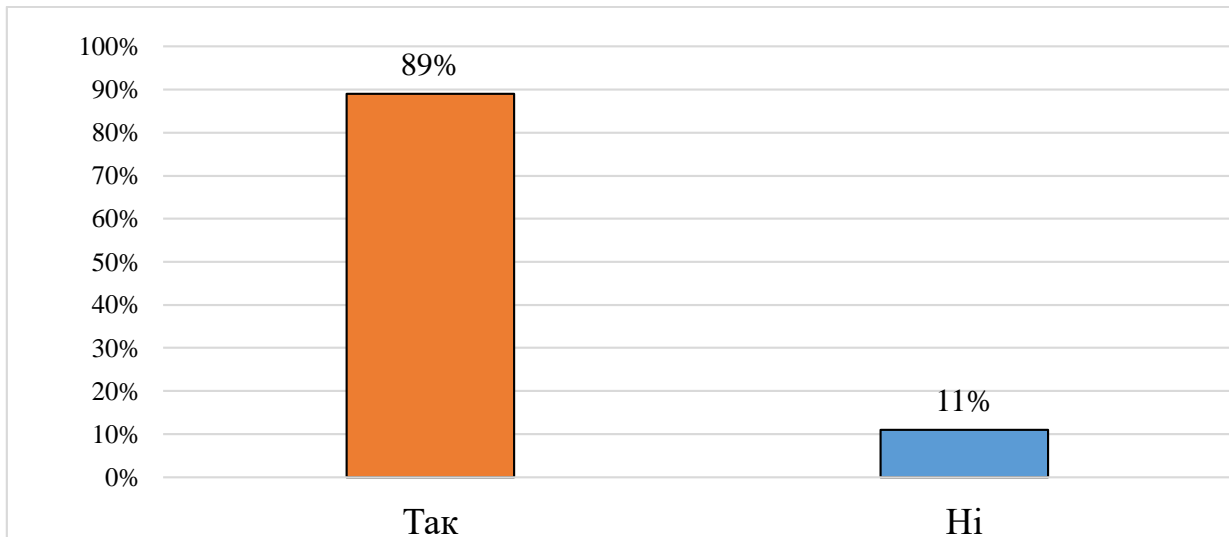

Рис. 10 Засвоєння матеріалу з застосуванням наочного матеріалу

Висновок: на запитання: «Чи потрібно використовувати наочні методи навчання на уроках географії?» позитивно відповіли 89% дітей, це означає, що вони мають потребу в цих засобах навчання на уроках географії.

Для учнів наочні та практичні методи навчання - засіб пізнання й один із засобів реалізації навчальних функцій, вони активізують увагу, мислення та пізнавальну працездатність школярів. Таким чином, для педагога наочні та практичні методи навчання є інструментом педагогічної праці, що дозволяє підсилити реалізацію його функцій та по відношенню до змісту освіти засіб навчання є способом передачі змісту й організації його засвоєння.

Удосконалення змісту освіти закономірно вимагає вдосконалення форм, методів і прийомів, засобів навчання, створення наочних та практичних методів навчання знаходиться у тісному зв'язку із розвитком техніки, рівнем педагогічної та психологічної думки, передовим педагогічним досвідом.

Розділ III. Представлення результатів експериментального дослідження

3.1. Рівень навченості учнів

Дослідження з застосуванням комп'ютерних засобів навчання, а також мультимедійною технологією проходили в Староконстянтинівському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів №8. В експерименті брали участь два паралельних 7-х класи. Протягом практики пройшло 6 занять (2 раз в тиждень) у обох 7 класах. Причому 7 «А» навчався з використанням мультимедійних технологій, з використанням різних технологічних засобів навчання (ТЗН), а в 7 «Б» за класичними методиками, з використанням всіх засобів навчання, крім ТЗН і мультимедіа.

В даний час мультимедійні технології широко використовуються. На сьогоднішній день практично усі школи використовують нові технологічні прийоми в викладанні.

У 7 «А» класі всі уроки мали мультимедійний характер, з використанням у комплексі наочних засобів навчання. Крім стандартних засобів навчання в сьомому класі ми застосували автоматизовані навчальні системи.

Результати апробації в даному класі мультимедійної технології і ще раз переконали нас у тому, що впровадження у навчальний процес нових технологічних прийомів та інноваційних технологій сприяють підвищенню якості знань учнів, тобто відсоток якості весь час підвищується.

На першому етапі навчання уроки проводились з застосуванням звичайних стандартних засобів навчання та без мультимедійних технологій. Дані за перші уроки вказують на те, що відсоток якості знань нижчий, ніж на другому і третьому етапах. Якість знань учнів на початку практики в 7-х класах становила 35,8%.

В кінці експерименту нам вдалося в 7-А класі підвищити рівень якості знань на 10,6%.

Для проведення такого дослідження нам необхідно знати і базовий рівень знань у обох 7-х класах. Наведемо ці дані (таблиця 4).

Таблиця 4.

Звіт по успішності

						Предмет: географія		
клас	Кількість учнів	оцінки				% якості	% успішності	(%)
		12-10	9-7	6-4	<4			
7 «А»	20	2	10	8	0	60	100	56,4
7 «Б»	18	4	9	5	0	72	100	64,2

З цих даних видно, що на початок проведення експеримента 7 «А» відстає на 12% від 7 «Б» за рівнем якості знань.

Також для цих класів був врахований рівень навченості учнів. Рівень навченості учнів підраховують за методикою В.П.Симонова таким чином:

- кількість учнів, які навчаються на високому рівні (12-10) x 1
- кількість учнів, які навчаються на достатньому рівні (9-7) x 0,64
- кількість учнів, які навчаються на середньому рівні (6-4) x 0,36
- кількість учнів, які навчаються на початковому рівні (<4) x 0,14/

Отриману суму ділять на кількість учнів у класі та множать на 100 %. Результат понад 64 % — високий рівень, з 36 % до 64 % - достатній рівень, з 14% до 36% - середній рівень, нижче 14 % — низький рівень навченості учнів.

Таким чином, рівень навченості учнів в 7 «А» склала 56,4%, а в 7 «Б» - 64,2%.

Різниця між цими класами становить 7,8%.

Це вказує на те, що один клас трохи слабкіше іншого за рівнем знань.

Тому ми вирішили проводити мультимедійні уроки в 7 «А» класі, щоб результати були більш помітними.

Уроки були проведені за такими темами: Фізико-географічне положення Північної Америки; Рельєф та корисні копалини; Історія дослідження материка і Природні зони.

В 7 «Б» проходили уроки з цих самих тем, але без використання мультимедіа.

Та не можна сказати, що без застосування нових технологічних прийомів, тобто засобів навчання якість знань не підвищується.

Насправді використання технологічних прийомів сприяє швидкому засвоєнню нового матеріалу, і викликає інтерес, формує у них навички самостійного самопізнання.

Через кожні три уроки ми проводили контрольні роботи в обох класах, а на початку кожного заняття проводився невеликий тест по попередній темі (5-10 хвилин).

Із цього контролю знань ми отримали такі результати (таблиці 5 і 6):

Таблиця 5.

Результати перевірочних робіт в 7 «А» класі

Форма контролю	оцінки				% якості	РНУ	Кількість учнів
	12-10	9-7	6-4	<4			
тест	3	10	5	2	65	-	20
	3	8	4	2	64	-	17
	4	9	4	1	72	-	18
Контрольна робота	5	9	6	0	70	64	20
тест	2	11	5	1	68	-	19
	3	11	4	1	73	-	19
	3	10	4	1	72	-	18
Контрольна робота	4	9	1	3	76	62	17

Результати перевірочних робіт в 7 «Б» класі

№	Форма контролю	оцінки				% якості	РНУ	Кількість учнів
		12-10	9-7	6-4	<4			
1	тести	4	8	6	0	66	-	18
2		4	9	4	1	72	-	18
3		4	10	4	0	77	-	18
4	Контрольна робота	3	9	5	0	70	62	17
5	тести	4	7	6	0	64	-	17
6		4	8	4	1	70	-	17
7		3	9	4	0	75	-	16
8	Контрольна робота	3	10	4	1	72	61	18

Рівень навченості учня (РНУ) - це рівень реально засвоєних знань, умінь, навичок. Для її визначення рекомендується використовувати тести, контрольні роботи.

Рівень навченості ми вираховували для того, щоб ми могли зрозуміти, який клас більш осмислено вивчає теми уроків. Стосовно контрольних зрізів змогли зрозуміти, за якими завданнями учні найчастіше допускають помилки. Висновок такий:

У 7 «А» класі учні не можуть давати визначення термінам.

У 7 «Б» труднощі викликають не тільки визначення, а й сутності географічних номенклатур.

По іншому, знання 7 «А» класу відповідають третьому рівню РНУ - розуміння. Учні можуть знаходити істотні ознаки та зв'язки предметів й явищ, застосовують правила логічного висновку, встановлюють схожість і відмінність. 7 «Б» клас знаходиться на 2 рівні (що нижче рівня 7 «А») - запам'ятовування. Ці учні можуть переказати зміст тексту, правила, без розуміння переказаного, можуть відповідати на питання репродуктивного плану.

Тож, 7 «А» клас глибше усвідомлює досліджуваний матеріал. Уявімо дані таблиць в графічному вигляді.

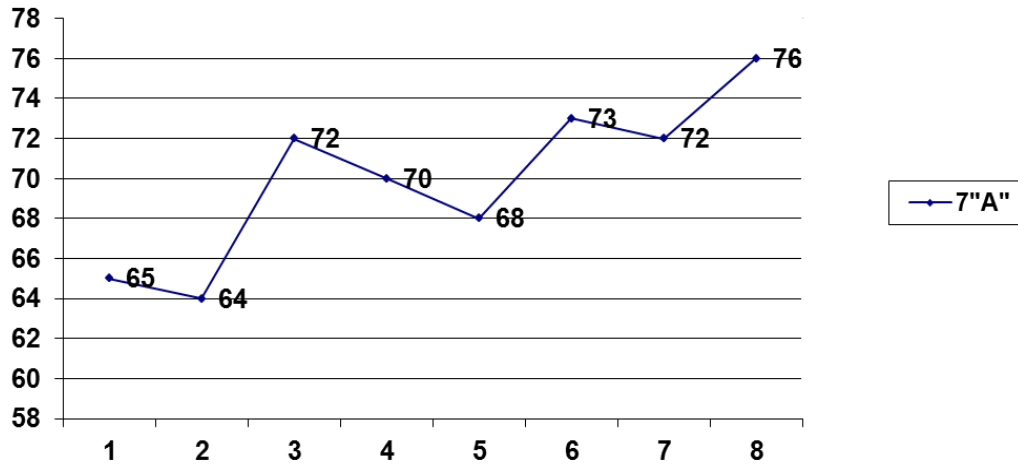

Рис.7 «А» клас.

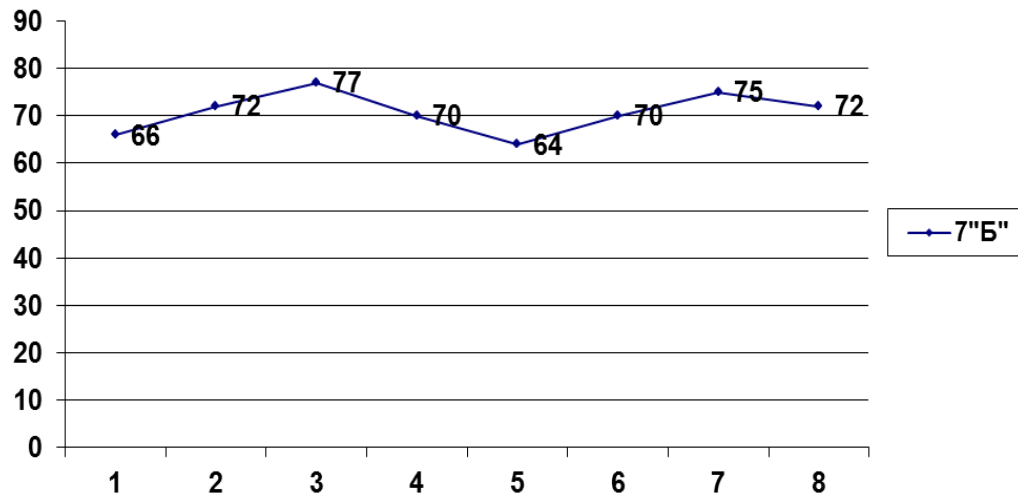

Рис. 7 «Б» клас.

Перший графік (7 «А») повільними темпами рухається вгору. Тут ми спостерігаємо, невеликі скачки вниз, але в підсумку на наступних уроках якість знань знову підвищується.

Другий графік (7 «Б») нестабільний. Якість знань змінюється й різко варіює на кожному уроці: 66%, 77%, 70%. Середніх показників тут немає.

Як і при дослідженні застосування попередньої технології, ми підрахуємо відсоток якості знань школярів за поточними оцінками (таблиця 7).

Звіт по успішності

Учитель: Довбня Н.		Предмет: географія						
клас	кількість учнів	оцінки				% якості	% успішності	РНУ (%)
		12-10	9-7	6-4	<4			
7 А»	20	3	11	6	0	70	100	61
7 «Б»	18	3	10	5	0	72	100	62

Істотних змін у знаннях 7 «Б» класу не відмічається. Відсоток якості знань залишився на тому ж рівні.

За 7 «А» клас можна сказати слідує: відсоток якості виріс на 10%. Тож різниця між двома класами становить 2%. Значить вдалося підвищити знання у 7 «А» класі, який спочатку був слабшим 7 «Б».

Рівень навченості учнів також виросла у експериментальному класі (61%). Із усього сказаного можна зробити висновок про те, що за допомогою наочних методів навчання (мультимедійної технології), можна, підвищити рівень знань, а також домогтися більш усвідомленого та глибокого розуміння учнями навчального матеріалу.

3.2. Ефективність наочних методів навчання на уроках географії

Ефективність мультимедійної технології та застосування інноваційних засобів навчання пояснюється низкою причин:

- Відеоінформація і анімація активізують увагу учнів.
- Підвищується інтерес учнів до досліджуваного матеріалу.
- Співпраця вчителя і комп'ютера робить урок більш доступним для розуміння та засвоєння матеріалу різними категоріями учнів.
- Залишається більше часу на закріплення та повтор вивченого матеріалу.
- Учні набувають навички роботи із комп'ютером. Самі вчать створювати різні презентації за різним темами.

За відгукками самих дітей, заняття із використанням комп'ютерів значно цікавіше, інформативніше, динамічніше, дозволяють краще розібратися в навчальному матеріалі. Такої точки зору за даними проведеного опитування, дотримуються 90% респондентів

Мультимедійна технологія відрізняється застосуванням більшою наочністю. Наочність наближена безпосередньо до школяра та дозволяє уважно розглянути об'єкт. Це суттєво підвищує освітню ефективність демонстрації кадрів.

Саме на мультимедійному уроці учителю вдається ефективно організувати шкільну лекцію за рахунок точного розподілу часу на кожному наступному етапі. Учитель не відволікається і не витрачає час на роботу з навчальної дошкою, відеомагнітофоном, диктовку термінів і їх визначень і т.д.

Поєднання коментарів учителя з відео активізує увагу школярів до змісту викладеного матеріалу та підвищує інтерес до нової теми. Учень повністю переключається на урок.

В кінці уроку учням відводиться 5 хвилин на роботу зі слайдами в ручному режимі: кожен школяр самостійно переглядає послідовність слайдів, вибирає із них найбільш складні та незрозумілі. Учитель дає пояснення і відповіді на його питання. Названий вид навчання підвищує ефективність засвоєння географічних знань та забезпечує підвищення самостійної активності учнів на уроках за рахунок індивідуалізації процесу навчання під керівництвом автоматизованої навчальної системи з хорошим зображенням досліджуваних об'єктів.

Але, не дивлячись на високу наочність і оперативність, в мультимедійної технології є ряд недоліків.

Перш за все, необхідно виділити такий факт, як потреба у великій кількості комп'ютерів і дорогого устаткування (відеопроєктор). На сьогоднішній час не кожна школа може це собі дозволити.

При підготовці до такого уроку без спеціальної бібліотеки мультимедійних матеріалів (медіатеки) вчитель повинен витратити у багато разів більше часу, аніж при підготовці до традиційного уроку.

Не беручи до уваги те, що, комп'ютер може виконувати багато операцій навчального процесу та за дуже короткий проміжок часу, все-таки він є машиною. А, всім відомо, що будь-який технічний пристрій може дати технічний збій. В такому випадку без допомоги фахівця вчителю не обійтись. Може трапитися так, що це станеться під час уроку. Тоді просто не можливо буде провести запланований урок, а розсіяна увага учнів сконцентрувати на навчальному матеріалі.

З усього вище сказаного можна зробити висновок про те, що в кожній технології є як переваги, так і недоліки. Але в цьому випадку недоліки, в основному, носять організаційний характер, а позитивні моменти - навчально-пізнавальний. Ефективності уроку сприяють саме навчально-пізнавальні аспекти.

наочний навчання географія

Висновки

Інноваційні технології навчання, які відображають суть майбутньої професії, формують професійні якості фахівця, і є своєрідним полігоном, на якому школярі можуть відпрацювати професійні навички у умовах, наближених до реальних.

Його область це пізнавальна діяльність, у процесі якої відбувається оволодіння змістом навчальних предметів і необхідними способами чи вміннями і навичками, за допомогою яких учень здобуває освіту.

У учнів одного й того ж класу пізнавальний інтерес може мати досить різний рівень свого розвитку та різний характер проявів, обумовлених різним досвідом, особливими шляхами індивідуального розвитку. Елементарним рівнем пізнавального інтересу можемо вважати відкритий, безпосередній інтерес до нових цікавих фактів, цікавим явищам, які фігурують в інформації, отриманої учнем на уроці використовуючи засоби навчання.

Використання методів наочного навчання дозволяє провести діагностику учня, а потім обрати один із можливих рівнів вивчення однієї й тієї ж теми. Використання даних технологій у системі професійної освіти сприяє реалізації та впровадження наступних педагогічних цілей:

- Це розвиток особистості, яку виховуємо та підготовка до самостійної продуктивної професійної діяльності;
 - Це реалізація соціального замовлення, обумовленого потребами сучасного суспільства;
 - Це інтенсифікація освітнього процесу у професійній школі.
- Результати наших досліджень показали, що застосування наочних та практичних

методів сприяють кращому засвоєнню знань, формують у дітей уміння та навички у викладанні географії

Виконане дослідження присвячене розробці, теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці системи щодо підвищення якості знань у учнів та функціонування її дидактичних умов. На тлі загального позитивного ставлення до навчання, до навчальної діяльності, до осіб та об'єктів, які беруть участь в ній, сама навчальна діяльність учнів, організована вчителем, завершує формування пізнавального інтересу.

Методологічний аналіз цієї проблеми дозволив нам більш чітко сформулювати мету та завдання дослідження. Отримані нами результати дозволяють зробити висновок про досягнення мети дослідження: розроблена система пізнавальних активностей на уроках географії та виявлено дидактичні умови її функціонування.

В аспекті досягнення цієї мети нам вдалося підтвердити завдання дослідження, згідно з яким використання наочних і практичних методів навчання дозволяє в значній мірі оптимізувати освітній процес. Використання засобів мультимедіа при вивченні географії відкриває широкі можливості для ефективного наочно-демонстраційного супроводу на уроці та при виконанні домашніх завдань.

У науковому дослідженні вирішено комплекс завдань, що впливають з мети, зокрема:

1. Вивчено літературні джерела з проблеми використання засобів навчання, дана загальна класифікація та характеристика методів й засобів навчання, що застосовуються на уроці географії.

2. Проведено уроки із застосуванням інноваційних технологічних прийомів в процесі навчання.

3. Визначено % якості знань учнів експериментальних класів при використанні нових технологічних прийомів на прикладі саме інтерактивних комп'ютерних програм, а саме використання наочного матеріалу на уроках географії.

Ми вважаємо, що виконане нами дослідження та його результати свідчать про вирішення всіх поставлених завдань. Спеціально розроблена система, яка визначається метою.

В якості мети виступає використання наочних і практичних методів навчання для розвитку пізнавальних активностей на уроках географії.

Результатом функціонування такої системи є перехід дітей на більш високий рівень навчання учнів і підвищення якості знань і навченості учня.

Вже згадана система є рівневою. Нами виділено 3 рівні: високий (можливий рівень), середній (обов'язковий рівень) та низький (не виконують нормативів навчання). Даний експеримент, який був нами проведений, показав, що найбільший відсоток учнів оволоділи способами пізнавальної активності.

Дана експериментальна робота з учнями 7 класу середньої школи довела, що впровадження у навчальний процес нових технологічних прийомів і технологій призводить до підвищення якості знань. Це доводять результати нашого дослідження.

Узагальнюючи результати такого дослідження, ми робимо наступні висновки:

1. Експериментальна робота показала ефективність використання засобів навчання на прикладі запропонованої мультимедійної технології;
2. Результати експериментальної перевірки дозволяють зробити висновок, що використання наочних і практичних методів навчання та впровадження в практику нових технологічних прийомів і технологій забезпечують істотне збільшення успішності учнів.
3. Продовжити роботу зі створення ефективної системи використання засобів навчання на уроках географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабешко О.О. Методика навчання географії : посібник [для вчителів і студентів-географів педуніверситетів] / О.О. Бабешко – Умань : АЛМІ, 2005. – 263 с.
2. Байназарова О.О. Загальна географія. 6 клас: Посібник для вчителя / О.О. Байназарова, А.М. Байназаров, І.В. Гринь, А.А. Гринь. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006. – 240 с. – (На допомогу вчителю).
3. Барабоха П.Л. Программа системного применения проблемно-символических сигналов (ПСС) в преподавании географии: учеб.-метод. пособ. / Барабоха П.Л. – К. : Реформа, 1998. – 27 с.
4. Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии / Н.Н. Баранский ; изд. подгот. Л.М. Панчешниковой. – [2-е изд. перераб.] – М. : Просвещение, 1990. – 303 с.
5. Барышева Ю.Г. Использование средств обучения в преподавании географии / [Ю.Г. Барышева, М.Б. Вестицкий, Т.В. Григорьев и др.] ; под. ред. Ю.Г. Барышевой. – М. : Просвещение, 1989. – 159 с.
6. Барышева Ю.Г. Кабинет географии / [Ю.Г. Барышева, Т.П. Беяева, М.Б. Вестицкий, В.П. Голов, Ю.Г. Широких]; под ред. Ю.Г.Барышевой. - М.: Просвещение, 1983. – 176 с. – (Б-ка учителя географии).

7. Булава Л.М. Економічна та соціальна географія України : навчальний посібник для учнів 9 класу / Л.М. Булава, М.П. Нагорнюк – Полтава : ПОШОПП, 2000. – 104 с.
8. Винокур М.С. Листы опорных сигналов и структурно-логические схемы на уроках географии: пособие для учителя / М.С. Винокур, О.Я. Скуратович. – К. : Рад. школа, 1990. – 48 с.
9. Громов П.А. Рисунок в обучении физической географии: (Из опыта работы). – 2-е изд. испр. и доп. / П.А. Громов. – М.: Просвещение, 1979. – 128 с.
10. Довгань Г.Д. Економічна і соціальна географія світу. 10 клас: Наочний довідник / Г.Д. Довгань. – К.; Х.: Веста, 2005. – 144 с.
11. Замковий В.П. Майстерність учителя географії / В.П. Замковий. - К.: Рад. шк., 1972. – 160 с.
12. Заславський І.І. Карта на уроках географії / І.І.Заславський. – К.: Знання, 1986. – 127 с.
13. Коберник С.Г. 8 - 9 класи: Дидактичний комплекс до вивчення шкільного курсу / С.Г. Коберник, Р.Р. Коваленко. – К.: Стафед-2; Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 216 с.
14. Картель Л.М. Використання малюнка в навчанні географії: посіб. для вчителя / Л.М. Картель. – К. : Рад. шк., 1990. – 96 с.
15. Контрольные задания и упражнения по географии: Пособие для учителей / Под. ред. Л.М. Панчешниковой. – М.: Просвещение, 1982. – 1982. – 191 с. – (Б-ка учителя географии).
16. Коринская В.А. География материков и океанов. 7 кл.: Метод. пособие / В.А. Коринская, И.В. Душина, В.А. Щенев. - М.: Дрофа, 2000. - 128 с.
17. Корнєєв В.П. Технології в навчанні географії / В.П. Корнєєв. – Х. : Основа, 2004. – 112 с.
18. Костенко Л.В. Географія України. 8-9 класи: Наочний посібник. – К.; Х.: Веста, 2007. – 152 с.

19. Круглик Л.І. Вивчення проблем соціальної географії в школі : навчально-методичний посібник / Л.І. Круглик, Л.Б. Паламарчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 140 с.
20. Крылова О.В. Уроки географии в 6 классе: Кн. Для учителя / О.В. Крылова. – М.: Просвещение, 2002. – 160 с.
21. Крылова О.В. Уроки географии: 7 кл.: Из опыта работы. / О.В. Крылова. – М.: Просвещение, 1990. – 240 с.
22. Лисенкова Г.Я. Лекции и семинары по географии в 10 классе / Г.Я. Лисенкова. – М. : Просвещение, 1992. – 143 с. – (Б-ка учителя географии).
23. Максаковский В.П. Географическая культура : учеб. пособ. [для студентов вузов] / В.П. Максаковский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 416 с.
24. Максаковский В.П. Преподавание географии в зарубежной школе / В.П. Максаковский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 368 с.
25. Методика обучения географии в средней школе: пособие для учителя / [Н.В. Андреев, И.И. Барина, Ю.И. Валишин и др.]; под ред. И.С. Матрусова. – М.: Просвещение, 1985. – 256 с. – (Библиотека учителя географии).
26. Методика обучения географии в средней школе / [А.Е. Бибики, Т.П. Герасимова, А.В. Даринский, И.С. Матрусов, Б.П. Орлова, А.И. Соловьева]; под ред. А.Е.Бибики и др., изд. 2-е. - М.: Просвещение, 1975. – 384 с.
27. Никонова М.А. Методика преподавания региональной географии в школе: Учебное пособие для учителей географии и студентов географ. спец. высш. пед. учеб. заведений / М.А. Никонова, О.А. Бахчиев, И.В. Душина и др.; Под ред. М.А. Никоновой. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 188 с.
28. Новые взгляды на географическое образование : пособие ЮНЕСКО / [Норманн Дж. Грейвз, Филипп Пинчмелл, Майкл Нейш и др.] ; пер. с англ. ; под ред. В.П. Максаковского, Л.М. Панчешниковой. – М. : Прогресс, 1986. – 463 с.
29. Обух Г.Г. Методика обучения географии : учеб. пособие / Обух Г.Г. – Минск : Университетское, 2001. – 184 с.

30. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка: новітні технології : навч. посіб. / Пальчевський С.С. – К. : Кондор, 2005. – 351 с.
31. Панчешникова Л.М. Методика обучения географии в средней школе / Л.М.Панчешникова. - М.: Просвещение, 1983. – 320 с.
32. Пестушко В.Ю. Географія материків і океанів. 7 клас : Методичний посібник для вчителя / В.Ю. Пестушко, Г.Є. Уварова. – Харків : Внста: Видавництво «Ранок», 2004. – 224 с.
33. Петрова Н.Н. Методика преподавания географии в дифференцированной школе / Н.Н. Петрова – М. : Блик и Ко, 2000. – 335 с.
34. Понурова Г.А. Проблемный подход в обучении географии в средней школе / Г.А. Понурова. – М. : Просвещение, 1991. – 192 с. – (Б-ка учителя географии)
35. Современный урок географии. Часть 1 : методические разработки уроков / [составитель И.И. Баринаова]. – М. : Школьная Пресса, 2002. – 128 с. («География в школе». Библиотека журнала. Вып. 7).
36. Солонько А.В. Современный урок географии. Ч. 4. Методические разработки уроков географии в 9 классе: Деловые игры / А.В. Солонько ; под. ред. И.И. Бариновой. – М. : Школьная Пресса, 2002. – 96 с. – (Библиотека журнала «География в школе». Вып. 7).
37. Стадник О.Г. Загальна географія. 6 клас : методичний посібник для вчителя / О.Г. Стадник. – Х. : «Основа», 2006. – 208 с.
38. Стадник О.Г. Проблемні та творчі завдання до курсу економічної географії / О.Г. Стадник. – Х. : Основа, 2005. – 112 с. (Бібліотека журналу «Географія», Вип. 7 (19)).
39. Топузов О.М. Методика викладання економічної та соціальної географії світу: 10 кл. / О.М. Топузов, Л.В. Тименко. – К. : А.С.К., 2005. – 128 с.
40. Финаров Д.П. Методика обучения географии в школе : учеб. пособие для студентов вузов / Д.П. Финаров. – М. : АСТ: Астрель, ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 382 с. – (Высшая школа)

41. Шатных А.В. Современный урок географии. Ч. 3. Методические разработки уроков географии в 10 классе / А.В Шатных. – М. : Школьная Пресса, 2002. – 128 с. – (Библиотека журнала «География в школе». Вып. 6).
42. Шляхи підвищення ефективності уроку географії : посібник для вчителя ; [упоряд. О.Я. Скуратович]. – К. : Рад.шк.,